

MARIA G. BRĂTIANU

Gheorghe I. Brătianu
enigma morții sale

FUNDAȚIA ACADEMIA CIVICĂ
2016

Maria G. Brătianu

GHEORGHE I. BRĂȚIANU
Enigma morții sale

În românește de Antonia Constantinescu

Cu un studiu de Șerban Papacostea,
o cronologie și o anexă cuprinzând imagini
din sălile dedicate lui Gh.I. Brătianu în Memorialul Sighet

Editor: Romulus Rusan

Coordonator: Ioana Boca

Fotografiile de familie, inclusiv cele reproduse pe copertă, fac parte din colecția Maria G. Brătianu

Imaginile din muzeu: Valentin Rozsnyai

Ediții pe hârtie în limba română:

Maria G. Brătianu, „Gheorghe I. Brătianu – enigma morții sale”, 162 p., 1997;

Maria G. Brătianu, „Gheorghe I. Brătianu, enigma morții sale”, 112 p., 2003;

Tehnoredactare ebook, format PDF: Ana Damian

Text, imagini: *Fundația Academia Civică* © 2016

Toate drepturile rezervate *Fundației Academia Civică*

© 2016 Fundația Academia Civică pentru versiunea .pdf Acrobat Reader

Este permisă descărcarea liberă, cu titlu personal, a volumului în acest format. Distribuirea gratuită a cărții prin intermediul altor situri, modificarea sau comercializarea acestei versiuni fără acordul prealabil, în scris, al *Fundației Academia Civică* sunt interzise și se pedepsesc conform legii privind drepturile de autor și drepturile conexe, în vigoare.

Fundația Academia Civică: www.memorialsighet.ro

CUPRINS

INTRODUCERE LA EDIȚIA DIN 1989	5
INTRODUCERE LA EDIȚIA DIN 1992	7
MĂRTURIILE	9
SFÂNTUL GHEORGHE	14
MĂRTURIA MONSENIORULUI ALEXANDRU TODEA	20
ISTORICII ROMÂNI ȘI FAPTELE	28
DATA.....	29
MORMINTELE	30
ANEXE.....	31
REPERE CRONOLOGICE.....	31
ȘERBAN PAPACOSTEA: GHEORGHE I. BRĂȚIANU: ISTORICUL ȘI OMUL POLITIC	51
Gheorghe I. Brătianu, istoricul	52
Gheorghe I. Brătianu, omul politic	60
Istorie și actualitate în gândirea și acțiunea lui Gheorghe I. Brătianu	70
Sălile GHEORGHE BRĂȚIANU	73
Lista fotografiilor expuse în sălile GHEORGHE I. BRĂȚIANU	74
Lista documentelor expuse în sălile GHEORGHE I. BRATIANU.....	77
Lista obiectelor expuse în sălile GHEORGHE I. BRĂȚIANU	81
FOTOGRAFII ȘI DOCUMENTE DIN MEMORIALUL SIGHET.....	83

INTRODUCERE LA EDIȚIA DIN 1989

De ce ții tu, mă întreba Ion F, să publici mărturii asupra împrejurărilor decesului tatălui tău? Oricare ar fi acestea, e clar că a fost asasinat, direct sau indirect. Întrebarea mi-a fost pusă și de alți prieteni și chiar de membri ai familiei mele care nu înțelegeau motivele anchetei.

Ancheta a fost concepută, de altfel, de mama mea, care a încercat să înțeleagă ce s-a întâmplat cu soțul ei, decedat în vârstă de 55 de ani, pe când era întemnițat la Sighet. Ea însăși n-a aflat de decesul lui decât mulți ani mai târziu, când i-a primit lucrurile ce rămăseseră în închisoare. Chiar dacă acest procedeu era curent în acea vreme, nu e mai puțin adevărat că el dovedea încurcătura în care se afla puterea în fața unui fapt greu de explicat.

Dar primul motiv al acestei anchete este că, probabil, însuși tatăl meu ar fi dorit-o. De mulți ani îmi propusesem să public mărturiile, înainte de a fi prea târziu. Au trecut 35 de ani de la moartea tatălui meu și mărturiile n-au lipsit. Dar trebuia să le adun, să le solicit pentru a alunga cât mai multe zone de umbră. Textul de față nu reprezintă decât începutul acestei căutări neîntrerupte. Ar fi de dorit ca el să dea naștere la alte mărturii care să infirme sau să confirme pe cele strânse de mine.

Biografiile apărute în România rămân mute asupra acestui capitol¹. Notele biografice despre tatăl meu apărute într-un dicționar german asupra personalităților politice din răsăritul european, precum și două texte memorialistice publicate în Occident, au menționat drept cauză a morții sale sinuciderea. Aceste versiuni, deși plauzibile, nu-mi par a corespunde cu personalitatea tatălui meu care era, înainte de toate, un istoric, deci cineva care știa ce

¹¹ Cu excepția textului lui V. Spinei, în „Confluente Istoriografice și Europene, Gheorghe I. Brătianu”, (Iași, 1988), pag. 108.

răsturnări pot aduce timpul și istoria. Stalin a murit la 5 martie 1953; ar fi interesantă raportarea dintre această dată și cele la care au murit principalele personalități politice românești deținute la Sighet. Evenimentele ar trebui poate regândite în acest context.

Într-o carte despre originile poporului român, reeditată recent la București în limba franceză, Gh. Brătianu răspunde istoricului Ferdinand Lot care vorbise despre o enigmă și un miracol: poporul român. Expunând diversele teze asupra originii românilor, el scria: „să presupunem, pentru moment, că toate aceste teorii sunt absolut justificate prin examinarea obiectivă a surselor și în întregime justificate de studiul atent al faptelor și condițiilor istorice; de asemenea, pentru a nu inclina preferențial spre una sau alta dintre ele, sunt obligat să le consider pe toate în aceeași măsură fondate și să acord argumentelor și concluziilor lor diverse aceeași valoare. Ar fi totuși util, înainte de a proceda la o cu totul altă cercetare, să compar rezultatele și să le coordonez datele mai mult sau mai puțin convergente.“

În acest spirit mi-am dorit să adun aici mărturii, uneori contradictorii, în speranța că lectura lor atentă va contribui într-o zi la revelarea realității istorice.

INTRODUCERE LA EDIȚIA DIN 1992

După publicarea acestei broșuri în 1989, la Paris, m-am dus de mai multe ori în țară, unde am reușit să strâng și alte mărturii asupra decesului tatălui meu. Pe de altă parte, am primit și două texte, unul publicat la Paris de Radu Roșca, „Souvenirs du Crépuscule, L'Opérateur communiste“, aplicat României, celălalt publicat la București, în Revista de Istorie, de Irina Guțu, sub titlul „Gheorghe I. Brătianu, istoricul martir“ (1990, pag. 34–35). Iată ce scria Radu Roșca într-un subcapitol intitulat „Ridicarea cortinei asupra dramei“:

„Primele guverne românești din perioada armistițiului erau eteroclite, prezidate de generali fideli Regelui Mihai. Acesta din urmă se bucura de aprobarea și simpatia românilor, ca un simbol al rezistenței populare în fața comunismului care se instala. Deși condițiile economice ale armistițiului erau foarte dure, nu se simțea încă tirania roșie. Clopotul funebru al sfârșitului nu sunase încă și instrumentele prigoanei ce avea să urmeze se pregăteau în taină.

În această perioadă am fost martorul următoarei scene: Mă aflu în biroul lui Constantin Brătianu, care era, la acea vreme, șeful Partidului Liberal. Mai erau de față fiul său, Dan, nepotul său, istoricul și omul politic Gheorghe Brătianu, și șeful Partidului Național Țărănesc, Iuliu Maniu. Cei doi șefi ai partidelor istorice, fără a fi de un optimism debordant, credeau totuși că, încetul cu încetul, influența sovietică va diminua în favoarea influenței americane. Gheorghe Brătianu, care la început tăcuse, a intervenit: „Din păcate, mi-e teamă să nu Vă înșelați, domnilor, nu asistăm decât la ridicarea cortinei asupra dramei poporului român și, în al doilea act, această țară va fi o colonie sovietică.“ M-am gândit atunci că opinia lui era prea pesimistă și avea explicații subiective. Din nefericire, istoricul Gheorghe Brătianu avea dreptate. În urma tratatului de la Yalta, România a devenit proprietatea U. R. S. S.-ului. Câțiva ani mai târziu, cei trei vor muri în temnițele comuniste: Constantin Brătianu și Iuliu Maniu, care erau foarte bătrâni,

în urma subalimentării bine dozate, iar Gh. Brătianu, care era mai tânăr, a murit în bătaie.“
Această versiune se întâlnește cu cea pe care o cunoștea și mama mea.

*Irina Guțu menționează în articolul ei: „Gh Brătianu s-a otrăvit, după versiunea oficială.“
Nu cunoșteam această altă versiune a sinuciderii, dar ea le completează pe cele referitoare la
sinuciderea prin spânzurare, cu ciobul sau bucata de metal, sau prin lovituri cu capul de
calorifer. Dacă Gh. Brătianu s-ar fi sinucis într-adevăr, Securitatea ar fi avut o versiune coerentă
a faptului.*

*Cea mai importantă mărturie este, fără îndoială, cea a Cardinalului Alexandru Todea,
care a acceptat să înregistreze pentru mine la Reghin, unde m-am dus să-i pun întrebări la
sfârșitul lui 1990. Am tradus această mărturie și am adăugat-o la sfârșitul broșurii. Este unul
din rarii supraviețuitori ai acestei închisori în care a fost întemnițat pe când era încă tânăr. I-au
încredințat imediat sarcina de măturător pe culoarele închisorii din Sighet, ca și alte sarcini
subalterne care i-au permis să vadă ce se petrecea dincolo de celula sa. Îi aduc încă o dată
mulțumirile mele, de astă dată postume, pentru primirea și încrederea pe care mi le-a acordat.*

Motto:

**„Adevărul va dănu-i oricare ar fi
soarta celor care l-au slujit.”**

(Gheorghe Brătianu)

MĂRTURIILE

Gheorghe Brătianu a murit într-o zi din intervalul 24–27 aprilie 1953, la închisoarea din Sighet, în vârstă de 55 de ani. El era deținut aici fără să fi fost judecat, nici condamnat.

Două documente au fost eliberate de autoritățile române. Unul în 1958, nr. 370581 seria C din Sighet, menționează „insuficiența circulatorie drept cauză a morții, intervenită la 27 aprilie 1953.” Acest prim certificat a fost înmănat mamei mele cu semnături indescifrabile și ștampilă de la București.

Al doilea document, primit la Paris, în 1972, seria ED 6064, menționează aceeași dată, 27 aprilie 1953, locul Sighetu Marmației, județul Maramureș, dar nu mai pomenește nimic despre cauza morții. (Acest certificat mi-a fost adresat la Paris).

Înainte de a muri ea însăși la Paris, în 1970, unde se afla din 1959, mama a scris un scurt text despre mărturiile pe care le-a putut aduna în România. Făcuse vreo douăzeci de anchete printre supraviețuitorii celor întemnițați la Sighetu Marmației. În acest text mama afirmă că toți cei cu care a stat de vorbă au pomenit de o cămașă pătată de sânge. Descrierea cămășii, ca și locul petelor de sânge, variază. Mai mulți martori au afirmat că au păstrat chiar un petec din această cămașă. Cea mai mare parte dintre ei afirmă că tatăl meu s-a sinucis. Unii credeau că a făcut-o cu un piron, alții cu un ciob de geam sau de oglindă. După spusele lor, Gheorghe Brătianu a fost văzut pentru ultima oară la 23 aprilie 1953, de Sf. Gheorghe. „*Părea foarte slăbit, târându-și piciorul și privind în gol.*” Contradicțiile dintre aceste evocări care au impresionat-o

pe mama sunt consemnate de Mircea Eliade (*Fragments d'un Journal*, Ed. Gallimard 1973, pag. 435).

„Sosește doamna Gh. Brătianu. Spre marea mea mirare cere părintelui A.S. să-i explice problema Răului. Privatio Boni, începe părintele. Ontologic Răul nu există etc.

După ce părintele pleacă, doamna Brătianu povestește moartea soțului ei în închisoare, în 1953. Se afla la regim celular. Din noiembrie 1952 până la 23 aprilie 1953 nimeni nu l-a văzut. S-a crezut, chiar că murise. Apoi, de Sf. Gheorghe, câțiva deținuți l-au văzut în curtea închisorii, încovoiat, mergând cu mare greutate, cu gardianul după el. Printre cei închiși se aflau și câțiva episcopi uniți. De la fereastra lor i-au făcut un semn cu mâna și l-au binecuvântat. Gh. Brătianu i-a privit, dar lăsa impresia că nu-i vede. Nici o reacție. A doua zi a fost din nou condus în curte. Scena s-a repetat. Gh. Brătianu ridică ochii spre fereastra lor surâdea de data aceasta, episcopii surâdeau și ei și iar îl binecuvântau. Gardianul l-a întrebat pentru ce a ridicat ochii și ce-a văzut. „N-am ridicat ochii și n-am văzut pe nimeni “ a răspuns. Gardianul a început atunci să-l lovească în cap. Din curte și până la etajul său n-a încetat să-l bată. Dar ajuns în celulă, gardianul a fost cuprins de panică și deținuții l-au auzit coborând scările precipitat. Bolnav, sleit de puteri, Gh. B. avusese, pesemne, în celulă o hemoragie internă și pe gardian l-a apucat frica. S-a dus repede după un doctor sau un superior. Pe scări, se auzeau zgomote de bocanci. Puțin după aceea au coborât. Gh. Brătianu probabil agoniza. Nu mai putea fi salvat. În acea zi, gardianul deschidea vizeta celulei lui Gh. B. din cinci în cinci minute. Voia să știe dacă mai trăiește. Noaptea, pe la 10-11, gardianul a coborât repede scările pentru a-și avertiza superiorii. În celulele vecine oamenii au înțeles. Gheorghe Brătianu murise. Era însă prea târziu pentru a-l scoate din celulă și a-l îngropa. Asta s-a întâmplat cu 24 de ore mai târziu.

Persoana care a povestit doamnei Brătianu se afla cu alți 5-6 deținuți într-una din celulele vecine. A doua zi, ca de obicei, unul dintre gardieni a venit să facă apelul. Părea beat,

zăpăcit. A rămas buimac câteva minute înainte de a se hotărî să facă apelul. S-a dus la celula lui Gh. B. și a ieșit cu un mic borcan de marmeladă. „Pomană” a spus el lăsându-le borcanul.

Am regretat că Părintele plecase. Mă gândeam: privatio boni... Și mă mai gândeam la ceva: la Paris se spunea că Gh. Brătianu s-a sinucis tăindu-și venele cu o bucată de metal pe care o ascuțise luni de zile. Versiunea aceasta fusese deci inventată. Foarte abili, responsabilii închisorii lansaseră un zvon credibil deoarece se potrivea cu voința, răbdarea și eroismul victimei.“

Alte două mărturii confirmă că a fost bătut cu violență în cap. Un singur martor, Părintele Deliman, care trăiește în România, mi-a spus că nimeni n-a fost bătut în închisoarea de la Sighet. Părintele face parte din Biserica greco-catolică persecutată și interzisă în același timp cu partidele politice și care continuă să fie interzisă.

În 1975, am întâlnit un tânăr pictor român, Horia Bernea, care avea o expoziție la Paris. Aflându-mă singur cu el mi-a încredințat un mesaj din partea tatălui său ce fusese deținut politic: „*Tatăl dumneavoastră s-a sinucis lovindu-se cu capul de caloriferul din celulă.*” Această mărturie indirectă, auzită probabil în închisorile prin care trecuse Ernest Bemea, ar fi avut nevoie de explicații pe care nu puteam să i le cer. Să fi existat calorifere în celulele închisorii din Sighet? Am înregistrat însă că era vorba tot de lovituri în cap. La 24 decembrie 1987, am primit de la DI Sporea din München, co-editor al cărții „*La Mer Noire*”, în fotocopie, un capitol dintr-o carte, publicată la editura *Dreptatea* din New York (P.O.BOX 54 – Time Square Station, New York 10108 USA), intitulată „*File de istorie*” și semnată de N. Carandino. În acest capitol, ca de altfel și în restul cărții, N. Carandino publică amintirile lui de deținut la închisoarea din Sighet. Între altele, el l-ar fi identificat pe Gh. B. într-un prizonier buimăcit, dezarticulat cu totul și cu totul terorizat de gardieni, care-și băteau joc de el silindu-l să cânte ca un cocoș sau să miaune ca o pisică. N. Carandino termină capitolul afirmând că, într-o noapte, tatăl meu, folosind alfabetul Morse, ar fi ciocănit insistent în peretele care-i despărțea, cerându-i ajutor. N. Carandino a

crezut că era vorba de o cursă pe care i-o întinde gardianul și n-a răspuns, având acum remușcări. A doua zi, spune textul, am aflat că Gh. B. s-a sinucis spânzurându-se cu un cearșaf din care a făcut un fel de frânghie.

N. Carandino a fost gazetar național-țărănist, redactor șef al ziarului *Dreptatea*, organul acestui partid. El trăia în România, dar am izbutit printr-un prieten să-l întreb dacă textul publicat la New York este cu adevărat al lui. Mi-a transmis că nu l-a văzut niciodată și că nu este la curent cu nimic. Pe de altă parte, după informații culese în dreapta și stânga, editorul lui N. Carandino e bine cunoscut: e vorba de un oarecare Dean Milhovan, pe adevăratul său nume Mitu. Pacea, fostul șef al spionajului, afirmă că publicația lui Milhovan, *Dreptatea*, era finanțată cu fonduri provenind de la Securitate (Red Horizons, pag. 388, Ed. *Regnery Gateway, Washington, SUA*, apărută în 1988, iar în limba franceză la *Editura Presses de la Cité*).

Această nouă versiune a sinuciderii era deci, practic vorbind, semnată de Securitate. De data aceasta rănilor erau plasate tot în zona capului, mai exact pe gât. În același timp „mărturia” lui N. Carandino, apărea la București, la *Editura Meridiane*, în traducere românească, textul lui Gh. B. despre *Istoria Mării Negre*. M-am întrebat dacă era o întâmplare sau o coincidență. Am cerut în scris și prin radio (emisiunea în limba română de la BBC) tuturor celor care pot să-mi trimită o mărturie directă sau indirectă asupra faptelor ce au precedat moartea lui Gh. B. sau a celor privind decesul său. Am cerut, în același timp, familiei mele, prietenilor și cunoștințelor să-mi împărtășească prin scris tot ce știu sau cred ei despre acest subiect.

Prima scrisoare primită a fost din Elveția, de la Dan Brătianu², văr cu tatăl meu:

² Dan Brătianu a făcut și el mai mulți ani de închisoare și, în exil, și-a scris memoriile. Câteva capitole din ele au fost traduse și transmise la Radio Europa Liberă, în emisiunea lui Virgil Ierunca, Povestea Vorbei. Textul integral a

„...I. G., cu care mă aflam în aceeași celulă la închisoarea din Dej, era de corvoadă la Sighet și a fost însărcinat să curețe celula în care a fost asasinat Gh. B. Patul era plin de sânge, iar pe pereți sângele se întindea până în tavan. Ziaristul maghiar Gardoni mi-a confirmat spusele lui I. G. Se pare că Gh. B. a fost omorât cu un piron pe care i l-au înfipt în gât și, probabil, după o luptă cu victima, ceea ce explică sângele de pe pereți. Să examinăm acum care erau posibilitățile pe care le avea un deținut izolat la secret să se sinucidă. Gardienii erau obligați să privească în celula în care se afla deținutul aproape din două în două minute. Pentru o sinucidere era nevoie de mai multă vreme. În timpul zilei, deținutul era obligat să șadă pe pat de la orele 5 dimineața la orele 10 seara. Noaptea, nu avea voie să-și bage mâinile sub pătură. Era exclus să te afli în posesia unui ciob de sticlă sau a unei bucăți de metal cu care să-ți tai venele fiindcă nu exista nici un mijloc să ți le procuri, iar perchezitiile erau, pe de altă parte, foarte minuțioase și frecvente. Trebuia să te dezbraci la piele și fiecare obiect era examinat cu mare atenție. Până și un ac ar fi fost greu să ascunzi. Eu însumi am fost ținut la izolare timp de doi ani la Uranus și, de mai multe ori, câte două-trei luni la Malmaison³, la Ministerul de Interne, la Pitești și la Zarca din Aiud. Cunosc deci foarte bine condițiile de detenție. Erau pretutindeni aceleași. În cincisprezece ani de închisoare câți am făcut n-am auzit decât de un singur caz de sinucidere izbutită. Un deținut care s-a aruncat în golul scării. În urma acestei sinucideri au fost imediat puse între etaje grilaje de protecție.“

fost publicat în 1996 de Fundația „Academia Civică”, în colecția „Biblioteca Sighet”, sub titlul „Martor dintr-o țară încătușată” (editor Romulus Rusan).

³ Cazarmă construită de francezi în 1917, la București, transformată ulterior în închisoare.

SFÂNTUL GHEORGHE

După moartea tatei, mama a primit, cu o întârziere de câțiva ani, efectele fostului deținut, obiecte care se află acum în posesia mea și pe care am putut să le examinez îndeaproape⁴. O veche bască bleumarin de care îmi amintesc din copilărie, o cravată, ceasul lui elvețian din oțel pe care de asemenea l-am recunoscut, o bucată de astrahan neagră provenind probabil din gulerul unui palton și un portmoneu. Am descoperit în el o minusculă și subțire carte de rugăciuni vechi, o mică medalie a Fecioarei de la Lourdes, un medalion de bronz cu sfinții Constantin și Elena pe o parte, iar pe cealaltă parte Sf. Gheorghe, în sfârșit, un foarte mic relicvariu al Sf. Thérèse de Lisieux. În paginile cărțuliei de rugăciuni am descoperit și o poză cu Sf. Gheorghe luptând împotriva balaurului, asemănătoare cu cea de pe medalion.

Dacă n-ar fi existat două obiecte cu Sf. Gheorghe m-aș fi îndoit de apartenența lor deoarece nu-l știam pe tatăl meu atât de credincios. Pe de altă parte, mai mulți martori afirmă că el a fost văzut pentru ultima oară de Sf. Gheorghe. Apropierea între sărbătoare și moartea lui m-a intrigat. Exista oare vreo legătură? Și care? Iconografia Sf. Gheorghe îl arată cu lancea în mână străpungând gâtul balaurului.

Căutând o explicație, am scris Mgr. H. Menges, episcop romano-catolic care locuiește în Germania, pentru a-l ruga să-mi spună ce crede și să aducă mărturia sa. Mi-a răspuns la 20 martie 1988, precizând că Gh. B. poseda acele obiecte la intrarea sa în închisoare, dar, ca oricare alt prizonier, n-a fost autorizat să le ia cu sine în celulă. Mi-a mai scris că făcuse și el investigații printre mai mulți martori, adăugând: „*aceste documente sunt un indiciu că era profund credincios și concluzia mea este că nu s-a sinucis.*”

⁴ Aceste amintiri au fost donate în 1999 de către doamna Maria Brătianu Memorialului Sighet și sunt expuse în sala dedicată lui Gheorghe Brătianu (n. ed.).

În iulie 1988, am primit mărturia preotului Alexandru Rațiu din Statele Unite:

„Am încercat să-mi amintesc precis de zilele petrecute la Sighet cu toți foștii miniștri care supraviețuiseră, de la cei din 1905 din guvernul Averescu⁵ și până la cei din 1948, din guvernul Tătărescu⁶. La Sighet au fost deținuți vreo 80 de foști miniștri și oameni politici, precum și 56 de episcopi și preoți greco-catolici. Unul dintre miniștri a murit în vagonul celular care-l ducea la Sighet, pe 6 mai 1950, corpul său a fost abandonat pe drum, într-un sediu al Securității. Nu-mi mai amintesc numele lui⁷. Închisoarea de la Sighet era un penitenciar destinat detenției oamenilor politici și personalităților marcante ale vieții culturale și politice din România. Ea a funcționat de la 6 mai 1950 până la 15 iunie 1955. Toți deținuții fuseseră arestați ilegal, de Securitate, la domiciliu, în timpul nopții, toți nejudecați și necondamnați, cu excepția lui Iuliu Maniu și a grupului Ion Mihalache, Ilie Lazăr, Nicolae Carandino, ultimii trei arestați la

⁵ Alexandru Averescu, născut la 22.04.1859 la Ismail (Basarabia), mort la 3.10.1938 la București. General și ministru de Război în 1907. În timpul războiului din Balcani, în 1913, conduce operațiile militare împotriva Bulgariei, iar între 1916-1918 este tacticianul victoriei asupra trupelor germane la Mărășești. Șef al Partidului Poporului, creat în 1918, este prim-ministru din martie 1920 până în decembrie 1921 și din martie 1926 până în iunie 1927.

⁶ Gheorghe Tătărescu, născut la 1887, decedat la București în 1957. Liberal disident, el conduce guvernul între 1934-1937 și 1939-1940. Ca ministru de Externe, a negociat cedarea Basarabiei către URSS. În 1945 face parte din cabinetul comunist al lui Petru Groza, iar în 1947 este obligat să demisioneze. Arestat în 1950, a fost internat în spitalul dr. Gerota, transformat în centru de detenție, unde a trăit în cel mai mare secret, având totuși dreptul să-și vadă familia.

⁷ Este vorba, potrivit unor documente de istorie orală, de Daniel Ciugureanu (n. ed.).

Tămădău⁸ în 1947. Regimul de la Sighet era deosebit de inuman, tiranic și barbar. L-am descris într-o carte publicată în Statele Unite, în 1979 („Stolen Church“).

La Sighet au fost închise și supuse la un regim de exterminare personalități de seamă ale intelectualității românești. Printre ele și tatăl dumneavoastră. Se mai aflau tot acolo unchiul său, Dinu Brătianu, și Constantin (zis Bebe) Brătianu⁹. Îi cunoșteam din auzite și din activitatea lor profesorală și politică în slujba țării.

La Sighet, un grup de 21 de preoți greco-catolici au efectuat corvezile din închisoare, secție cu secție: măturat, curățat, tăiat lemne etc. Eu eram cel mai tânăr, aveam 33 de ani. Am început corvoada la 25 mai 1950, iar de Crăciun, în acel an, am reușit să-i identific pe toți miniștrii național țărăniști, liberali, social-democrați etc. În ciuda unei severe supravegheri, cu mari riscuri, am reușit să-l identific și pe tatăl dumneavoastră și să iau contact cu el. Vorbeam francezește¹⁰. Treizeci și șase de persoane erau întemnițate singure, izolate, fiecare într-o celulă.

Gh. B. a fost izolat tot timpul. Îmi amintesc că se afla, în 1952, în celula nr. 8, la parter. Anul următor a fost mutat în secția a 3-a, în celula 73.

⁸ Tămădău, localitate rurală la circa 30 km de București, unde autoritățile comuniste au organizat înscenarea menită să ducă la arestarea conducătorilor național-țărăniști: de acolo ar fi trebuit să fie conduși, în mare „secret“, cu avionul peste graniță. Maniu a refuzat să plece în străinătate.

⁹ Constantin I. Brătianu, (13.01.1866-20.08.1950). Șef al Partidului Liberal, din 1933, ministru de Finanțe între 1933-1934. S-a opus dictaturii regelui Carol II, apoi politicii mareșalului Antonescu și, în sfârșit, comunizării României. Arestat în 1950, n-a fost nici judecat, nici condamnat, murind după câteva săptămâni de detenție în închisoarea Sighet. Constantin (Bebe) Brătianu (1887-1956), secretar general al PNL, arestat în același lot al demnitarilor, în noaptea de 5/6 mai 1950, și încarcerat la Sighet.

¹⁰ Pentru a nu fi înțeleși de gardieni (n. ed.)

Cei ce se aflau izolați erau terorizați, îndurau toate batjocurile și insultele gardienilor, mult mai mult decât în celulele comune. Câțiva s-au sinucis, ca gen. Samsonovici, G. Tătăranu, amiralul Păiș, Radu Roșculeț. Noi, preoții catolici, am crezut că și tatăl dumneavoastră s-a sinucis. N. Carandino era vecinul său în primăvara lui 1953. În textul lui el dă detalii referitoare la circumstanțele decesului care-mi sunt necunoscute¹¹. De pildă, faptul că gardienii i-ar fi cerut să imite cocoșul, pisica sau câinele. Nu-mi vine să cred, fiindcă tot ce se petrecea se auzea în toată închisoarea.

Știu doar că gardienii își băteau joc de Costică Argetoianu, om în vârstă de 86 de ani, cerându-i, în schimbul unei porții suplimentare, să imite ursul, lupul și alte animale. Era senil și executa grotesc tot ce-i cereau gardienii. L-am văzut cu ochii mei deoarece eram în celula nr. 8 și el se afla în față, la nr. 22. Nu cred că tatăl dumneavoastră s-a lăsat astfel umilit. Mai degrabă cred că N. Carandino confundă persoanele, că este tendențios, dacă nu cumva are prejudecăți împotriva liberalilor. Dar e probabil și ca tatăl dumneavoastră să se fi sinucis, fiindcă în 25 aprilie 1953 a fost adus în curte – plimbare de 15 minute, obligatorie la fiecare 3 zile. Fiecare secție era obligată la tăcere și secret, n-aveam voie să vorbim tare, să pronunțăm vreun nume de persoană, era interzis, sub amenințarea de a fi foarte sever pedepsit, să privești în curte printre gratiile ferestrei. Din ghereta aflată la 6 metri, soldatul putea controla ferestrele din partea stângă a închisorii. Dacă cineva îndrăznește să pândească mișcările din curte, soldatul avea ordin să tragă. Dădea alarma și făcea un raport gardianului care identifica celula și-l informa pe directorul închisorii, Vasile Ciolpan.

Eu eram în celula 48, cu încă 11 preoți greco-catolici. Fără să mă laud, am fost totdeauna curajos și-mi asumam multe riscuri. Am fost de multe ori prins și pedepsit, încarcerat într-o minusculă celulă lipsită de lumină. Pedeapsa era să stai în picioarele goale și pe jumătate

¹¹ Este vorba, probabil, de același text din „Dreptatea” lui Dean Milhovan.

dezbrăcat, iarna sau vara. Am fost de două ori izolat, cu ferestrele ferecate, aproape fără mâncare. Izolarea era, teribilă: singur fără un tovarăș de suferință, fără lectură (nici măcar un ziar al partidului plin de minciuni), înfometat, bătut etc.

Cum spuneam, la 25 aprilie 1953, l-am văzut pe tatăl dumneavoastră plimbându-se singur, cu ochii în jos, grăbit, forțat de gardianul său, Laviță Vasile, originar dintr-un sat de lângă Sighet, care-l insulta tot timpul. Nu știu dacă-l și bătea. Dar Gh. B. privea din când în când înspre cer, ca și când s-ar fi rugat sau ar fi cerut protecția lui Dumnezeu. Părea foarte obosit, abătut, deprimat. Avea chipul foarte slăbit și de o mare tristețe. Părea nenorocit, disperat. Gardianul continua să strige, să-l insulte, terorizându-l. A fost ultima oară când l-am văzut. Două zile mai târziu, la 27 aprilie, am aflat de moartea lui prin alfabetul Morse pe care-l inventasem. În timpul nopții, trupul a fost transportat într-un camion militar și îngropat în cimitirul evreiesc, cimitir abandonat pe malurile râului Iza (am fotografia acestui cimitir)¹². Mi s-a poruncit să curăț celula nr. 73. Pe dușumea am văzut picături de sânge și pe tinetă niște blacheuri foarte ascuțite. Am bănuț că a avut loc o sinucidere, dar nu sunt sigur. Totul era posibil la Sighet, unde personalitățile pe care le-am menționat mai sus s-au sinucis. E posibil ca tatăl dumneavoastră, un om de o cultură și o educație superioară și de o mare sensibilitate, să nu mai fi putut suporta umilințele, torturile și suferințele și să ajungă la acest act fatal. Numai Dumnezeu știe și cunoaște inima oamenilor. Rezistența fizică a multor deținuți, mai ales printre cei care nu fuseseră nici judecați, nici condamnați, a avut limite. Singurul mod de a scăpa de suferințele la care erai supus era sinuciderea. E posibil ca tatăl dumneavoastră să fi ajuns la această extremitate.

Noi, preoții, ne-am rugat pentru tatăl dumneavoastră ca și pentru ceilalți 49 de deținuți asasinați la Sighet. Gh. B. simboliza toată descendența sa, începând cu Ion C. Brătianu,

¹² Probabil e vorba de „Cimitirul Săracilor“ de la Cearda.

fondatorul României Mari, și sfârșind cu Dinu și Vintilă Brătianu. Dar tatăl dumneavoastră i-a depășit pe toți. Cunosc multe detalii din viața sa. Fiind la Roma, în 1939, am aflat că a fost unul din cei mai buni bizantinologi la congresul de la București, după părerea părintelui Severian Saloville – un călugăr assumptionist francez, fostul nostru director spiritual de la Colegiul Pio Romeno. De asemenea, Zenobie Pâclișanu, un istoric al Bisericii Unite și fost director în Ministerul Cultelor, direcția minorității, ne-a povestit o mulțime de lucruri despre operele lui istorice. Pâclișanu era și el membru al Academiei Române, ei se cunoscuseră și lucraseră împreună la o revistă de istorie pentru apărarea României, împotriva intrigilor ungarilor care voiau Transilvania.

Am păstrat eu însumi despre tatăl dumneavoastră o minunată amintire și sunt plin de admirație pentru ultima sa probă de erudiție și spiritualitate creștină. Mă explic. După șederea mea, la începutul lui 1952, la izolare, în celula nr. 8, la parter și după mutarea tatălui dumneavoastră în celula nr. 73, am fost izolat în locul lui. Era celula cea mai bine supravegheată, aflată în apropierea locului în care se adunau ziua și noaptea gardienii. Pătrunzând în fosta celulă a lui Gh. B. am văzut scrijelit pe perete, probabil cu un cui, un plan de istorie universală în limba franceză. Tot pe perete am mai văzut însă și o cruce, desenată, însoțită de o rugăciune, tot în franceză, către Isus. Am învățat-o pe de rost. Era foarte frumoasă, dogmatică și poetică. Revela un spirit profund creștin, foarte sensibil și încrezător. Când mi s-a sfârșit pedeapsa izolării am repetat-o și celorlalți preoți. Din nefericire, după 35 de ani, am uitat-o.

M-am rugat în fiecare zi pentru el (...).”

Scrisoarea Părintelui, care m-a răscolit cu evocarea acestei închisori, se încheie cu câteva cuvinte de mângâiere adresate nouă.

MĂRTURIA MONSENIORULUI ALEXANDRU TODEA

Reghin, 15 mai 1990

Mă numesc Alexandru Todea, episcop greco-catolic, condamnat pe viață de Tribunalul Militar București, în 1950. Transferat, după o condamnare, de la Ministerul de Interne din București la Sighet, la 2 martie 1952, am fost întemnițat în celula 45, unde mai erau și alți deținuți, toți episcopi, preoți greco-catolici și romano-catolici, în total 13 persoane. După câteva luni, în 1952, a intrat în celulă ofițerul politic și ne-a spus că suntem celulă de lucru. Pe mine m-au numit – eram mai tânăr și mai viguros decât ceilalți –, șeful acesteia. Era vorba de măturatul închisorii, curățitul WC-urilor, trasul apei la o pompă din pivniță. Această apă era necesară pentru toată închisoarea și, când era spălatul rufelor, trebuia să ne punem câte doi să întoarcem manivela (de 7000 de ori pe zi). Doi ne împărțeam cu rândul la manivelă și alți patru trăgeau la o rudă de lemn ca să fie ceva mai ușor, fiindcă pompa era veche și foarte greu de manevrat. Însă totdeauna am lucrat cu multă plăcere pentru că era spre binele tuturor deținuților, mai ales al celor izolați în celule de o singură persoană, unde-și depăneau firul zilelor în suferință, mizerie și tot ce închisoarea comunistă aducea cu sine.

În general, cu ocazia măturatului, încercam să luăm contact cu cei care se găseau în diferitele celule pentru a afla cine este în închisoare, și dacă putem să le aducem un ajutor sau o mângâiere; eram preoți și căutam să-i încurajăm, chiar dacă n-aveam argumentele valabile pentru ce se petrecea în acele zile. Încetul cu încetul, pe când adunam praful în prag și strângeam în vasul pe care-l purtam cu noi, am reușit să cunoaștem cine era dincolo de uși.

Într-una din zile, și anume pe la sfârșitul lui 1952, pe câte îmi amintesc, am aflat că în celula 73 se afla profesorul Gheorghe Brătianu. Evident, nu puteam să întretinem o conversație lungă, doar câte un cuvânt, două, pentru că eram supravegheați. Ni se spusese: dacă vorbiți veți fi depistați și vă rămâne creierul pe pereți, n-o să aveți nici timp să regretați ce ați făcut!

Totuși, noi am căutat să ne organizăm în așa fel încât să putem vorbi. Așa am aflat unde erau Gheorghe Brătianu, Iuliu Maniu și diferiți generali. Printre cei din urmă, generalul Ilcuș pierduse contactul cu lumea reală, în termeni populari înnebunise. Din cele aflate mai târziu de la alții, a fost o figură foarte distinsă de militar, însă anii îndelungați de izolare și alte mizerii l-au făcut să ajungă în această situație. A beneficiat totuși de un mic semn de favoare fiindcă l-au introdus în celula lui, pe episcopul greco-catolic Ioan Ploscariu, care era și el arestat. El îl calma în anumite momente, când vocifera, și reușea să-l convingă să se potolească, pentru că milițienii își bat joc de dânsul. Am amintit acest lucru pentru ca să se înțeleagă atmosfera în care se depăneau zilele deținuților de la Sighet.

Am aflat, cum am spus, și de prezența profesorului Brătianu, dar deodată n-a mai răspuns la celula 73. Am întrebat la celula 71 cine este aici și răspunsul a fost „Gheorghe Brătianu“. Aceasta s-a petrecut în primele luni ale anului 1953. A fost prima luare de contact și totodată ne spuneam între noi, în celulă, cine și unde sunt personalitățile închise cu noi. În această pușcărie sinistră nu eram mai mult de 100–120 persoane, dar majoritatea erau izolați, fiecare în câte o celulă, numai în câteva celule mari erau 10 până la 20 de persoane. Acolo viața era totuși mai ușoară. Stabilind acest contact cu celula 71, știind cine era acolo, am observat, după cum ne răspundea, că profesorului Brătianu îi slăbise vocea. Aveam destulă experiență ca să ne dăm seama, după cum ni se răspundea și după alte scurte conversații pe care le puteam înnoda cu persoana de după ușă, dacă deținutul era sănătos sau bolnav. Întrebându-l odată ce mai face, profesorul Brătianu a răspuns numai „sunt bolnav“. Atât. În altă zi: „De ce suferiți, domnule Brătianu?“ „Stomacul“, și a adăugat: „Dizenterie, diaree care s-a transformat în dizenterie“.

Bineînțeles, am fost foarte impresionat, mai ales că nu observasem la ușă nimic, nici o vizită medicală, sau măcar o persoană care să-l consulte în semn de bunăvoință pentru ca omul să nu ajungă într-o situație atât de gravă încât să nu se mai poată ajuta singur. Altă dată mi-a

spus că a venit o comisie și, după câte mi-aduc aminte, a fost expresia sa, o comisie de la București care i-a promis tratament medical cu singura condiție să renunțe la ce a scris referitor la faptul că Basarabia și Bucovina sunt pământ românesc și să susțină în altă ediție că aparțin Rusiei. Gh. B. mi-a spus că a răspuns: „Nu-mi voi trăda țara; nu pot dezminți un adevăr istoric și nimic în lume nu mă poate justifica să scriu neadevăruri despre istoria românească“. Atunci acele persoane i-au zis: „N-ai să primești îngrijire, nici tratament, nici medicamente, aici ai să pieri.“ Gh. B. le-a răspuns: „Și dumneavoastră o să pieriți într-o zi, dar nu-i totuna să pieri cu demnitate sau cu lașitate.“ L-au privit în ochi, n-au mai spus nimic și au plecat. A rămas mai departe, singur, în celula 71 a închisorii Sighet. Am auzit amândoi – colegul meu și cu mine – aceste cuvinte din gura lui. Dar zilele treceau și nu ne puteam opri la ușa sa în fiecare zi, fiindcă depindea de numărul gardienilor care ne supravegheau și de ofițerii care treceau pe acolo. Din când în când, măturând și adunând praful în fața ușii, aveam timp să întreținem o scurtă conversație sau să dăm un semn unui bolnav că suntem acolo, dacă are ceva de spus.

După această întâmplare, de câte ori spuneam „laudetur“, care era un consemn între cei de pe coridor și cei din celulă, n-a mai răspuns niciodată și nu auzeam decât o respirație adâncă și grea. Această respirație se auzea foarte bine până dincolo de ușă, pe coridor. Ne-am dat seama că era foarte grav bolnav. Știam acum de ce suferă. Au trecut câteva zile, 10-12 poate, și boala se agrava cu fiecare clipă. Ne-am dat seama că nimeni nu-l ajută. În timp ce ziua eram trimiși la lucru, mai ales când trebuia să pompăm apa din subsol, eram cu ochii în toate părțile să observăm ce se întâmplă. Psihologia noastră era să încercăm să prindem tot ce se petrece pentru ca, sub o formă sau alta, cu un cuvânt cel puțin, să putem consola sau mângâia pe cineva. Așa ne-am dat seama că e o tăcere de mormânt în celula 71 și că acolo nu intra nimeni. În privința alimentației, am observat totuși că, în locul arpacașului obișnuit, îi puneau la ușă o gamelă cu doi-trei cartofi copti, dar erau arși, cu coaja neagră. Cu coada ochiului observam totul, era psihologia deținutului. Dimineața, când ieșeam să măturăm mai târziu, pe la ora 10-

11, i se puneau la ușă acești cartofi. Dacă erau sau nu introduși înăuntru, n-am văzut. Sigur este însă că nu era ceea ce-i trebuia pentru o boală așa de gravă ca dizenteria, mai ales în absența oricărui tratament.

În jurul zilei de Sf. Gheorghe, 23 aprilie – cred că. Gh. Brătianu a decedat chiar pe 23 aprilie – noi doi, care măturam și strângeam praful, n-am mai auzit nici o respirație, nici o mișcare în celulă. Fiindcă în penitenciar simțurile deținutului se dezvoltă în privința a tot ce înseamnă mediul închisorii, astfel că vede, aude, simte mai bine ca în viața normală. Am ajuns la concluzia că ceva se petrecuse în celula lui Gh. B. Era concluzia care se impunea: ori l-au dus la tratament, ori a decedat. Într-o noapte, probabil în noaptea dintre 23 și 24 aprilie 1953, am auzit sunetul sinistru al căruței militare și am avut certitudinea că cineva murise; și, fără să știu de ce, a doua zi ne-am întrebat dacă nu cumva este Gh. B. cel care a murit. Am trecut măturând în fața ușii lui. Nimic. Nici un semn, nici bun, nici rău, ca și când nimic nu se întâmplase, nici un zgomot, nici o mișcare.

Într-o dimineață, era o duminică, a intrat un gardian și un ofițer politic imediat după ce a sunat deșteptarea (nu-mi amintesc bine data, ar trebui verificat într-un vechi calendar pentru a vedea când a căzut în acel an 23 aprilie¹³, dar știu că era o duminică aproape de această dată). M-au chemat și mi-au spus: „la pe unul cu tine“ și l-am luat pe cel care era totdeauna dispus, din dăruire spirituală, să muncească și cu care mă înțelesesem ca, atunci când sunt solicitați doi pentru muncile obișnuite din închisoare, să-l iau pe dânsul să mă ajute, căci o făcea cu mare plăcere, chiar dacă ar fi fost de zece ori pe zi. Ceea ce am și făcut, ca întotdeauna când două persoane erau de corvoadă. Așa că acest preot din Moldova, care se numea Gheorghe Pătrașcu, m-a însoțit și de data aceasta. Mi-au zis: „A fost un bolnav într-o celulă. L-am dus la spital, pentru tratament, să se vindece, și celula a rămas murdară. Veniți să o curățați.“ Când

¹³ Ziua de 23 aprilie 1953 a căzut într-o joi.

am intrat în celulă am fost foarte impresionați, nu atât pentru ce am văzut acolo, cât de pagina de suferință a profesorului Gh. B. pe care o evoca, și insist și declar că dânsul a fost, și nici vorbă de altă persoană, în afară de orice alte presupuneri sau observații care s-ar fi putut baza pe bune intenții. Așa cum el a afirmat că Basarabia și Bucovina au fost totdeauna pământ românesc, afirm, ca și colegul meu, că în celula aceea a trăit și acolo a decedat Gheorghe Brătianu. Fără alte comentarii sau discuții. Și nu eram impresionați de ceea ce vedeam în celulă, ci de suferința îngrozitoare care înțelegeai că se consumase acolo, unde acest om excepțional a rămas fără nici un ajutor.

Am admirat totdeauna atitudinea profesorului Gheorghe Brătianu, pe care nu toți au avut-o, pentru că, fără să dăm cu pietre în nimeni, pătimirea era greu de suportat și crucea era foarte greu de purtat. Precizez că, intrați în cameră, ne-am apucat de treabă. Am zis ofițerului politic și gardianului să ne dea mai multe cârpe, apă multă și două perii, fiindcă am mai curățat celule, dar așa ceva nu mai văzusem. Ne-a dat o singură cârpă. A fost prima și ultima celulă pe care am găsit-o în acea stare. Am dedus că se târa de la pat la tinetă, căzând, și când se ridica era nevoie să se sprijine de perete pentru a se întoarce în pat. Se vedea, după urmele degetelor pe marginea mesei, după ceea ce rămânea pe degete după ce cădea, cum reușea să se reazeze în patul de suferință unde s-a sfârșit. Ne-am trudit să curățăm cât mai bine celula, și în amintirea sa și pentru cel care trebuia să fie adus acolo după dânsul. Mai întâi am ars salteaua într-un colț al închisorii: s-a răspândit un fum și un miros care au făcut să se răspândească zvonul că cineva a fost ars în acea zi, ceea ce au crezut și milițienii, cum am aflat de la unii dintre ei, fiindcă și printre ei era câte unul mai bun la suflet. Nu spun că nu s-ar fi putut petrece și așa ceva, dar cu siguranță nu s-a întâmplat cât am stat eu la Sighet și-am muncit, cu camera mea 45.

Cum spuneam, am curățat această celulă, care avea ziduri și dușumele, dar mai ales pe peretele de lângă pat, urme de materii fecale foarte diluate, din cauza lipsei de alimentație; și

din cauza bolii care l-a chinuit până la moarte. Eram foarte în impresionați. (...) Îmi amintesc că au fost colegi de celulă, cu episcopul romano-catolic Márton, care, când am anunțat în celula noastră decesul profesorului Gh. Brătianu, a spus: „Ce exemplu pentru noi, preoții, care am primit această formație prin misiunea noastră, ce încurajare este atitudinea pe care a dovedit-o preferând să refuze tratamentul decât să-și renege convingerile care se identificau cu viața sa.“ Or, părerea mea este că tot ce s-a spus –și am auzit la radio o asemenea emisiune – despre moartea profesorului Gh. Brătianu nu corespunde adevărului; de aceea țin să precizez, încă o dată, că Părintele Alexandru Rațiu, pe care-l cunosc mai bine, când, de pildă, descrie ce a văzut în celula 73, nu știa că Gh. B. fusese transferat într-o altă celulă și, văzând câteva picături de sânge pe dușumea, a dedus, fără rea intenție, că ar fi decedat acolo. Dar de când l-am văzut în cursul unei vizite făcute în România, în luna aprilie 1990, s-a convins și el de ceea ce i-am spus, anume că Gh. B. a fost transferat din celula 73 în celula 71. Am vorbit deci de celula 73, în care Gh. B. se mai plimba puțin și de celula 71, în care ne-a spus că este bolnav și că a refuzat oferta celor care au venit să-i propună un tratament medical cu condiția să-și schimbe convingerile. Or, acest refuz, manifestat de un om care cunoștea psihologia umană și era conștient de starea sănătății sale, exclude sinuciderea, pe care eu o neg categoric.

Mai mult, un milițian – dintre cei care ne făceau câte un serviciu din când în când – ne-a spus nouă, celor doi măturători, că Gh. B. a murit în noaptea trecută (n-am reținut în amănunt, poate a spus „într-una din nopțile trecute“) „în celula pe care o știți“. Deci el presupunea că știm care este acea celulă. De aceea, în amintirea acestor schimburi de cuvinte în celula de izolare și suferință în care se afla profesorul Gh. B. aș dori să ajut la risipirea tuturor afirmațiilor care s-au făcut cu privire la moartea sa. Nu poți să judeci în nici un caz dacă nu ții seama și de forța de caracter, de psihologie și de istorie, cum ați spus-o, adică de faptul că totul poate să se schimbe mâine. A sfârșit astfel ca pe un altar al sacrificiului pentru credința sa și pentru convingerile sale.

Voi repeta ceea ce, de altfel, am afirmat și public cu ocazia unui congres ținut în martie 1990 în Germania, la care am vorbit de această problemă, amintind că noi, preoții, am avut fericirea să-i ajutăm, cu mătura în mână, pe cei ce sufereau cel mai mult la izolarea îndelungată. Când ne-a spus că e bolnav, Gh. B. a adăugat, știind cine suntem: „Părinte, rugați-vă pentru mine.” I-am răspuns: „Să știți că în fiecare zi vă susțin cu rugăciunea mea și vă compătimim că sunteți aici. Fiți tare în Dumnezeu.” Și i-am dat, de dincolo de ușă, dezlegarea. A fost una din marile personalități ale țării noastre căreia i-am dat dezlegarea, printre cei care, bolnavi, așteptau moartea. La Congresul de la Koenigstein, am citat numele lui Gheorghe Brătianu și al lui Iuliu Maniu. În ce-l privește pe acesta din urmă, am aranjat cu N. Carandino, să-i dau dezlegarea prin vizetă. Care era deosebirea dintre celula profesorului Gh. Brătianu și celula lui Iuliu Maniu? Maniu era aici de mai mult timp și direcția, interzicând accesul la deținuții izolați, a înlocuit sticla și rămăsese doar tinicheaua. Astfel, sunetul putea trece mai ușor în celulă. De ce au înlocuit? Nu pentru o diferență de tratament, ci pentru că celula lui Maniu era și mai izolată, pe un culoar unde n-aveam voie să intrăm. Numai eu eram autorizat să-i duc tinetă la WC și, readucând-o, am aflat că acolo se aflau I. Maniu și N. Carandino. Nu era nici un acces, doar eu aveam voie să merg acolo, sub supraveghere. Dar cu acest gardian, de care am amintit că era mai bun decât ceilalți, am reușit. Pentru celelalte porți era mai ușor, fiindcă circulația nu era interzisă.

În discuțiile cu ortodocșii le-am spus direct: de ce vă permiteți să faceți diferențe între români, dacă sunt catolici sau mai ales greco-catolici, când noi, la închisoare, nu făceam nici o deosebire și nici prin cap nu ne-ar fi trecut s-o facem, dimpotrivă, cu lacrimi în ochi îi ajutam pe toți, indiferent dacă erau catolici sau ortodocși și, în acest context, am citat totdeauna numele lui Gh. B. Noi nu vă acuzăm că ați preamărit un guvern care ne-a persecutat și a persecutat toată floarea intelectualității românești, personalități care se formează o dată la 300 de ani. Deci nu aruncați cu pietre (...).

Trebuie categoric dezmințită versiunea sinuciderii lui Gh. B. Versiunea în care e vorba de sticlă (că și-ar fi tăiat venele cu un ciob) este falsă. Geamul era intact și de o parte și de cealaltă și nici n-ar fi avut puterea să o facă, mâinile și picioarele îi erau descămate, lucru de care ne-am dat seama fiindcă am văzut urmele pe pereți. Asta e realitatea și apoi, interior, era un om puternic, după părerea tuturor care l-au cunoscut. Mă tem însă că unele versiuni au și implicații politice.

Încă o dată resping toate versiunile despre așa-zisa sinucidere a profesorului Gh. B. Căci am fost martor, auzind de dincolo de ușă greutatea respirației sale, patul, în celula îngustă, fiind aproape de ușă. Și știu din gura lui răspunsul pe care l-a dat vizitatorilor săi: „Nu voi trăda“. Nu s-a trădat nici pe sine. Acest om ar fi putut totuși să obțină o ameliorare, un tratament mai uman, ce l-ar fi costat, câți n-au făcut-o? (...).

Trebuie restabilit adevărul. Folosiți mărturia mea. Cât privește versiunea că s-ar fi spânzurat cu cearșaful (N. Carandino), este imposibil¹⁴. Pentru că bolnavilor li se ridicau cearșafurile ca să nu aibă ei de lucru. N-a avut nici măcar cearșaf.

Țin să vă prezint cele mai sincere condoleanțe și admirația mea pentru legătura spirituală pe care o păstrați cu tatăl dumneavoastră. Fiindcă, în afară de a fi marele istoric, a fost omul care a fost.

Vreau să vă mai spun că aveam obiceiul să facem un prohod când murea cineva și pentru Gh. B. l-am făcut în această celulă. Pentru Maniu a fost diferit, căci n-aveam voie să mă apropiu. Înainte de 2 februarie 1953, când era grav bolnav și i se apropia sfârșitul, Carandino m-a rugat să fac ceva. l-am răspuns: „La 2 februarie e mare sărbătoare și Sfânta Fecioară o să-l ajute.

¹⁴ Corneliu Coposu, într-un volum de interviuri, spune că exactitatea unora din amintirile lui N. Carandino este subminată de caracterul literar.

Pregătiți-l, dânsul să fie atent, că o să-i dau dezlegarea. N-are altceva de făcut decât să-și regrete toate greșelile pe care le-a făcut în viață.“ Și așa, cu mătura în mână, i-am dat dezlegarea.

La Judecata de Apoi se va ține seamă de cuvintele lui Gheorghe Brătianu: „Nu-mi voi trăda țara.“

ISTORICII ROMÂNII ȘI FAPTELE

După ce ani de zile au ocultat opera scrisă, viața și moartea omului politic și istoricului de renume internațional care a fost Gh. Brătianu, de câțiva ani autoritățile române permit reeditarea operelor cu lungi introduceri pentru a explica tinerelor generații de studenți și lectori opera și viața sa. Valeriu Râpeanu a fost primul care a vorbit de arestarea lui în 1950, în prefața la reeditarea cărții „*Tradition historique de la fondation des Etats Roumains*“ (Editura Eminescu, București, 1980). Moartea sa este evocată într-o frază scurtă: „A încetat din viață la 24 aprilie 1953.“

Stelian Brezeanu, în prefața la „*Une enigme et un miracle historique: le peuple roumain*“, reeditată în 1988 (Editura Științifică și Enciclopedică, București), rezumă, de asemenea, „*Moare în noaptea de 24/25 aprilie 1953.*“

Într-o carte consacrată operei și personalității lui Gh. Brătianu („*Confluente istoriografice românești și europene*“, Iași, 1988, Universitatea „AL I. Cuza“), în capitolul intitulat „Gheorghe I. Brătianu“, semnat de Victor Spinei, acesta precizează: „*în noaptea de 7 spre 8 mai 1950 Gheorghe I. Brătianu este arestat și întemnițat la Sighet, fără a fi nici judecat, nici condamnat,*

soartă pe care o va împărtăși și soția sa. Resemnându-se la ceea ce îi era predestinat, marele istoric i-ar fi înștiințat pe tovarășii săi de suferință că ultima sa dorință era să fie înmormântat la frontiera septentrională a țării, pentru a o păzi mai bine. În viziunea sa halucinantă, ar fi dorit, asemenea Sfântului Demetrie din Salonic sau Sfântului Olaf din nordul Scandinaviei, eroi legendari ai Bizanțului și normanzilor, să se întrupeze în soldat, de fiecare dată când dușmanii ar fi pus în primejdie pământul românesc. Umilințele la care a fost supus au fost prea insuportabile pentru a le putea rezista fizic: astfel, în noaptea de 27 aprilie 1953, s-a sinucis tăindu-și venele cu o bucată de sticlă, la Sighet, unde ispășea pedeapsa de a purta un nume prea prestigios. După alte opinii, împărtășite de cercurile apropiate familiei, moartea s-a datorat altor împrejurări. “

DATA

Chiar după notele din cartea lui V. Spinei, datele decesului variază; după Părintele Laurent (prefață la ediția franceză a „*Mării Negre*“, Edition Societas Academica Daco-Romana): 26 aprilie 1953; 25 aprilie 1953, în „*Bulletin d' Informations pour les Roumains en exil*“ (nr. 23515, mai 1979); și 27 aprilie, data conformă certificatului de deces și înscrisă pe mormânt. Data de 24/25 aprilie este apropiată de cea menționată de mama mea (23/24 aprilie) și de Mgr. Todea.

MORMINTELE

În 1971, familia a fost autorizată să-i înhumeze rămășițele pământești în cavoul familial de la Florica (astăzi aparținând comunei Ștefănești, Argeș), alături de bunicul și tatăl său. Firida lui Gh. B. se află la dreapta, alături de cea a unchiului său Constantin LC. Brătianu (1866–1950) cu următoarea inscripție: „*Ei au murit la Sighet păstrându-și nezdruncinată credința. Oseminte înhurate pe 2 octombrie 1971.*“

Într-adevăr, împreună cu sora mea, Ioana, am fost la Florica pentru înhumarea rămășițelor pământești la acea dată. Numai că osemintele primite nu erau ale lui. Am deschis sarcofagul minuscul împreună cu sora mea și am constatat cu securistul de serviciu, care ne cerea semnătura de primire, că dentiția mortului era una dintre cele mai perfecte ce ne-a fost dat să vedem. Polițistul a ținut, de altfel, să remarcăm acest lucru. Clar, osemintele nu erau ale lui Gh. Brătianu. Aveam de ales – sau să refuzăm aceste oseminte și să facem scandal, sau să continuăm ceremonia spunându-ne în sinea noastră: Nu vom uita niciodată! Nu vom uita niciodată!

Unchiul tatălui meu, Dinu, a fost recunoscut de ai săi. Tatăl meu, însă, odihnește veșnic pe malurile râului Tisa.

ANEXE

REPERE CRONOLOGICE⁵

1898, *21 ianuarie/3 februarie*. Se naște la Ruginoasa (Palatul Cuza), jud. Iași, Gheorghe I. Brătianu, viitorul mare istoric și om politic, fiul lui Ion (Ionel) I.C. Brătianu (1864 – 1927) și al principesei Maria Moruzi-Cuza (de 34 ani), văduvă lui Alexandru Al. Cuza, fiul cel mare al domnitorului Alexandru Ioan I. Cuza.

1898–1916. Copilăria și adolescența alături de mama sa la Ruginoasa și Iași („Casa Pogor“, proprietatea Mariei Moruzi). Liceul, urmat în particular. Bacalaureatul, în iulie 1916, la *Liceul Național* din Iași, fosta *Academie Mihăileană*.

1916, *14 februarie*. Încheie primul studiu istoric: *O oaste moldovenească acum trei veacuri – Răscoală boierimii împotriva lui Ștefan Tomșa*, care va fi publicat de Nicolae Iorga în *Revista Istorică*, anul II, nr. 3–6, martie–iunie 1916, pag. 54–79.

iulie. Vizitează pentru prima dată, la Vălenii de Munte, pe Nicolae Iorga (1871–1940). Amintire impresionantă.

¹⁵ Din *Gh. Brătianu, Originile și formarea unității românești*, ed. îngrijită de col. Aurel Pentelescu și lt. col. Petre Otu, Ed. Academiei de Înalte Studii Militare, 1994. Vezi și reconstituirea biografiei marelui istoric datorată lui Victor Spinei - *Gheorghe I. Brătianu, între vocația istoriei și tentațiile vieții politice*, în vol. *Confluente istoriografice românești și europene, 90 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe I. Brătianu*, Iași, 1988, pag. 241-334.

15 august. România intră în vâltoarea primului război mondial, alături de puterile Antantei. Tânărul Gh. I. Brătianu obține consimțământul scris al tatălui său de a se înrola voluntar în Regimentul 2 Artilerie București, pentru a pleca pe front.

1917, 31 martie. Absolvă (după șase luni) Școala de ofițeri de rezervă, artilerie, fiind avansat sublocotenent (Înaltul Decret Regal nr. 631 din 1 iunie 1917. Următoarele avansări în grad: locotenent – 23 iulie 1921, căpitan – 10 mai 1934, maior – 8 martie 1942. De la 5 septembrie 1941 este transferat la arma cavalerie).

vara. Ia parte la luptele armatei române pe Valea Troțușului. În luna august este rănit și trimis în spatele frontului.

2 decembrie. Se înscrie la Facultatea de Drept a Universității Adin Iași. Licență în Drept – 1919.

1918. În prima parte a anului se află pe frontul din Bucovina, unde este rănit a doua oară. La terminarea campaniei este trecut în rezerva armatei române. Experiența războiului va fi consemnată în lucrarea *File rupte din cartea războiului* (f.a.).

1920–1921. Studii la Paris, la Universitatea Sorbona, precum și la *Ecole Pratique des Hautes Etudes* și *Ecole des Chartes*, cu mari personalități: Ferdinand Lot, Gabriel Millet, Charles Diehl ș.a. *La Collège de France* îl audiază pe Nicolae Iorga. Licențiat în Litere la *Sorbona* (iulie 1921). Se logodește, la Iași, cu Elena Sturdza, fiica lui Grigore Sturdza (decedată la Paris în 1970), cu care se va căsători ulterior. Din căsătorie au rezultat copiii: Maria și gemenii Ion și Ioana.

- 1921, *octombrie*. Moartea prematură a mamei sale, principesa Maria Moruzi-Cuza, care l-a zguduit profund: „A fost pentru mine tot; a fost însă și un suflet mare, care a trecut și prin viață fără fățarnicie, fără slăbiciune“.
1922. Cercetări în Arhivele din Genova și Neapole, copiind și pregătind pentru tipar, la îndrumarea lui Nicolae Iorga, actele notarilor genovezi din Pera și Caffa, de sfârșitul secolului al XIII-lea (1281–1290), în vederea doctoratului la *Sorbona*. Din august, avocat al baroului din Iași. Din decembrie, doctorand la Sorbona.
- 1923, *iunie*. Obține titlul de doctor în filosofie la Universitatea din Cernăuți, fapt ce îi va permite ocuparea unei catedre la Universitatea din Iași.
- 1923, *22 noiembrie*. Lecția de deschidere a cursului de istorie universală la Facultatea de Litere a Universității din Iași – *Concepțiunea actuală a istoriei medievale*, cu idei novatoare pe care le va promova cu consecvență. Din 1924 este profesor titular. Va profesa la Iași timp de 17 ani. Tipărește *Vicina. Contributions à l'histoire de la domination byzantine et du commerce génois en Dobroudja*.
- 1924, *aprilie*. La invitația lui Nicolae Iorga, comunicare la primul Congres Internațional de Studii Bizantine de la București despre colonia genoveză Pera la sfârșitul secolului al XIII-lea. Va prezenta comunicări și la al doilea Congres Internațional de Studii Bizantine (Belgrad,

aprilie 1927), precum și la cel de-al VI-lea Congres Internațional de Studii Istorice (Oslo, august 1928).

1926–1938. Implicare activă în viața politică a țării. Se înscrie în Partidul Național-Liberal (1926). Devine șeful organizației liberale din Iași (octombrie 1927). Este ales în Camera Deputaților (1927, 1928, 1931–1932, 1933–1937). La 9 iunie 1930 este exclus din P.N.L., în legătură cu acceptarea „restaurației”, prin revenirea la tron – 8 iunie – a prințului Carol, ca rege al României, sub numele de Carol al II-lea. Din P.N.L., condus de Vintilă Brătianu (1867–1930) s-a desprins apoi gruparea „georgistă” (Gheorghe I. Brătianu), care va participa la alegerile din 1932 (14 deputați în Parlament; al patrulea partid al țării), la alegerile din 1937 (16 deputați în Parlament; al șaselea partid al țării). Partidul Național Liberal (georgist) va fuziona în sfârșit cu vechiul partid liberal, sub conducerea lui Constantin (Dinu) Brătianu (1866–1950), la 10 ianuarie 1938.

1927, *24 noiembrie*. Moare tatăl său, marele om de stat Ion (Ionel) I.C. Brătianu. Va fi înmormântat alături de tatăl său Ion C. Brătianu (1821–1891) în cavoul familiei de la temelia bisericii Florica (Ștefănești–Argeș). Tipărește, în același an, la Paris, *Actes des notaires génois de Pera et Caffa de la fin du treizième siècle (1281–1290)*, lucrare elogios primită în lumea specialiștilor europeni și care va fi partea (teza) complementară la teza sa de doctorat de la *Sorbona*.

1928, *2 iunie*. La propunerea lui N. Iorga, cu 21 de voturi din cele 26 exprimate, Secțiunea istorică a Academiei Române îl alege membru corespondent. Gh.I. Brătianu împlinise 30 de ani.

- 1929, *mai*. Teză de doctorat la Sorbona, sub îndrumarea lui Ferdinand Lot (1866–1952), *Recherches sur le commerce génois dans la Mer Noire au XIII-e siècle*, tipărită în același an la Paris și comentată elogios în presa de specialitate. Durata susținerii tezei: cinci ore; președinte de comisie: Charles Diehl (1859–1944).
- 1930, *vara*. Călătorie la Țebea. Constată starea deplorabilă a mormântului lui Avram Iancu. Scrie lui N. Iorga că a luat măsura „așezării unei lespezi care să acopere mormântul și să-i dea o înfățișare mai vrednică de memoria acestui luptător”. N. Iorga este rugat să prezideze ceremonia dezvelirii pietrei de mormânt, care a avut loc la 1 noiembrie 1931.
- 1934–1936. Susține comunicări la al IV-lea (1934) și al V-lea (1936) Congres Internațional de Studii Bizantine alături de N. Iorga, P.P. Panaitescu, M. Berza, V. Papacostea, C. Marinescu ș.a.
1935. Amplă cuvântare în fața tineretului universitar din P.N.L., *Crezul nostru*, tipărită în *Problemele politicii noastre de stat*, Buc., 1937, (pag. 12). „În statul nostru, pe care îl vom național și unitar, nu putem face decât o politică națională și unitară”.
- 1935–1937. Tipărește lucrări de referință privitoare la coloniile genoveze de la Marea Neagră cu rol important în faza de început a organizării de stat a Țărilor Române – Vicina și Cetatea Albă, *Recherches sur Vicina et Cetatea Albă. Contributions à l'histoire de la domination byzantine et tatare et du commerce génois sur le litoral roumain de la Mer*

Noire (Cluj, 1935), precum și lucrarea *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain* (București, 1937, 134 pag.). În 1940, lucrarea apare în limba română: *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, traducerea fiind asigurată de autor, ajutat de Al. Iordan. Ediția a 2-a (în limba franceză), în 1942, 226 pag. Tot în 1942 a fost tradusă și difuzată în limbile germană și italiană.

1938, *august–septembrie*. Face parte din delegația română, condusă de N. Iorga, la cel de-al VIII-lea Congres internațional de Științe Istorice de la Zürich. Comunicarea sa *O nouă istorie a Europei în evul mediu: sfârșitul lumii antice și triumful Orientului* s-a bucurat de o largă audiență. Publică volumul *Etudes byzantines d'histoire économique et sociale*, dedicat memoriei istoricului belgian Henri Pirenne (1862–1935). Pregătește pentru tipar *Acțiunea politică și militară a României în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion LC. Brătianu*, volumul 1 al lucrării apare în 1939, iar volumul 2 în 1940.

1939, *23 august*. La Moscova se semnează, cu grave consecințe pentru România și țările Europei de Est, pactul Molotov– Ribbentrop, în prezența lui L.V. Stalin. Ca urmare, la 1 septembrie izbucnește cel de-al doilea război mondial în Europa.

1 noiembrie. Este concentrat (căpitan în rezervă) prin ordinul nr. 41641 al Comandamentului 4 Teritorial Iași. Concentrări ulterioare: 25 mai 1940; 29 august 1940.

1940, *iunie*. Ultima sesiune de examene la care participă la Universitatea din Iași înainte de transferarea sa la București.

1940, 28 iunie. În urma ultimatumului guvernului sovietic către guvernul României armata și administrația civilă sunt silit să se retragă din Basarabia, Bucovina de Nord și ținutul Herța, care au intrat în componența Uniunii Sovietice. Profund marcat de evenimente, Gheorghe I. Brătianu va răspunde atât ca istoric, cât și ca ostaș la chemarea Patriei.

1 octombrie. Devine profesor titular la Facultatea de Filosofie și Litere a Universității din București, în locul lui Nicolae Iorga, care se pensionase. Locuiește împreună cu familia, mutată de la Iași, în str. Biserica Popa Chițu, nr. 26.

11 noiembrie. Susține lecția de deschidere la cursul de istorie universală, *Ideea națională la unguri și la români*. Prelegerea va fi inclusă în volumul *Către români. Zece conferințe și prelegeri*, București, 1942. „Dacă se zice că lauda dușmanului ne indică o greșeală, s-ar putea inversa: că insulta ne confirmă dreptatea, și de aceea am intenția să continui...” (pag. 44).

27 noiembrie. Este asasinat savantul Nicolae Iorga. Vestea l-a zguduit profund. Va participa la înmormântare (cimitirul Bellu), alături de marii cărturari ai țării, în frunte cu președintele Academiei Române, C. Rădulescu-Motru. Oficialitățile au interzis discursurile. Cu toate astea, la prima oră de curs, Gh.I. Brătianu a condamnat pe asasini și a cerut asistenței păstrarea unui moment de reculegere. La refuzul unor studenți legionari de a se conforma, profesorul le-a cerut în modul cel mai energic să părăsească amfiteatrul. În editura Fundației culturale „Mihail Kogălniceanu” apare lucrarea *Formarea unității românești*. Factori istorici. Alte lucrări: *Théorie et réalité de l'histoire hongroise; La question roumaine en 1940*.

1941, ianuarie. Ministerul de Interne a dispus ca biroul de la Universitate, care după cutremurul din 11 noiembrie 1940 îi servea temporar și drept locuință, să fie păzit de patru soldați,

spre a se evita astfel un asasinat ca cel din 27 noiembrie 1940. Se află printre semnatarii scrisorii de mulțumire adresată generalului Ion Antonescu, de către profesorii Facultății de Filosofie și Litere din București, în urma reprimării rebeliunii legionare din 21–23 ianuarie 1941.

Refuză oferta făcută de generalul Ion Antonescu de a fi inclus în noua echipă guvernamentală. În perioada următoare, va accepta doar rolul de intermediar între conducerea P.N.L. (Dinu Brătianu) și guvernul Ion Antonescu.

1 martie. Este numit director al Institutului de Istorie Universală „N Iorga” (înființat în 1937 și condus de N. Iorga în anii 1937–1940), funcție ce o va deține până în septembrie 1947 când va fi suspendat. La 6 decembrie, Institutul își va reincepe activitatea după o lungă întrerupere, cauzată de moartea lui Iorga.

22 iunie. România intră în război alături de Germania pentru eliberarea teritoriilor răpite în vara anului 1940. Brătianu (căpitan de artilerie în rezervă) este mobilizat și participă la campania din Basarabia (22 iunie–20 octombrie 1941).

Toamna. Apare la București *Geopolitica și Geoistoria. Revista română pentru sud-estul european*, Anul I, nr. 1, septembrie–octombrie 1941, 138 pag. Membri fondatori: Gheorghe I. Brătianu, Sabin Manuilă, Mircea Vulcănescu, Ion Conea, Anton Golopenția. Mai apar două numere ale revistei, în ianuarie–februarie 1942 (124 pag.) și în martie–aprilie 1944 (148 pag.). Articolele publicate de Gh.I. Brătianu în revistă au fost: *Geopolitica, factor educativ și național* (1941, pag. 13–17), *Misiunea istorică a Ungariei* (1942, pag. 1–10), *Noua reformă a constituției sovietice* (1944, pag. 3–12).

15 decembrie. Deschide cursul la Universitatea din București privitor la Chestiunea Mării Negre (21 teme, 23 prelegeri) pe care îl va preda și în anul universitar 1942–1943. Temele cursului vor constitui materia lucrării *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea*

otomană, pe care o va redacta în anii domiciliului obligatoriu (1947–1950). Dezvoltă, între altele (îndeosebi în prelegerea a doua din 12 ianuarie 1942), conceptele „spațiu de securitate“, „spațiu etnic“ și „spațiu vital“. „În spațiul nostru de securitate intră (...) problema Strâmătorilor, prelungirea gurilor Dunării și a Porților de Fier, care îi regularizează cursul, după cum intră aceea a bazelor aeriene și navale ale Crimeei. Nu ne poate fi indiferent, chiar dincolo de hotarul nostru, cine le stăpânește“. (*Chestiunea Mării Negre*, Curs 1941–1942 (litografiat), Editor Ioan Vernescu, București, 1942, pag. 29 și urm.).

1941–1943. Decan al Facultății de Filosofie și Litere din București, funcție din care demisionează la 1 decembrie 1943. Această funcție a fost deținută anterior și de Nicolae Iorga.

1941–1944. Amplu program de conferințe publice pentru a releva gravitatea rapturilor teritoriale din vara anului 1940.

A afirmat răspicat valoarea deosebită a operei istorice a savantului Nicolae Iorga. Tipărește și prefătează primele lucrări postume ale savantului: *Oamenii reprezentativi în purtarea războaielor* (Lecții ținute la Școala Superioară de Război în 1937), în 1943; *Generalități cu privire la studiile istorice*, ed. a III-a, în 1944; ambele ediții sunt îngrijite de fiica savantului, Liliana N. Iorga.

Din lucrările tipărite în 1941: *La Moldavie et ses frontières historiques; Deuxième mémoire sur la question roumaine en 1940*, Die geschichtliche Mission Ungarns.

1942, *februarie*. La Școala Superioară de Război din București (localul din Șoseaua Pandurilor, azi Academia de Înalte Studii Militare), prezintă cursul *Originile și formarea unității românești* (șase prelegeri în zilele de 3, 4, 10, 11, 17 și 18 februarie). Este numit profesor la Școala Superioară de Război, la catedra de istorie universală, în locul rămas vacant după moartea lui Nicolae Iorga (care fusese profesor la această instituție militară de învățământ superior timp de peste 30 de ani, din 1908), prin Decizia Ministerului Apărării Naționale nr. 3788 din 21 februarie 1942. Va mai conferenția la Școala Superioară de Război și în anii 1943, 1945.

8 mai. Prin Decretul nr. 1385 din 8 mai 1942, Monitorul Oficial nr 107, este avansat maior în rezervă, cu vechimea de la 24 ianuarie 1942.

28 mai. Cu 27 de voturi din cele 34 exprimate, Academia Română consfințește alegerea lui Gh.I. Brătianu printre membrii săi, în locul rămas vacant după moartea lui N. Iorga, în Secțiunea Istorică, alături de N. Popescu (președinte), S. Dragomir (vicepreședinte), N. Bănescu (secretar), A.C. Cuza, D. Gusti, Al. Lapedatu, I. Lupaș, S. Mehedinți, RP. Negulescu, Nicolae Colan, Li. Nistor, A. Rădulescu, R. Rosetti și V. Slăvescu, fiind, la 44 de ani, cel mai tânăr dintre aceștia.

August. Pe front, în Crimeea, însoțind trupele Corpului de Cavalerie, staționate în Peninsula, după căderea Sevastopolului la 1 iulie 1942. Vizitează localitățile (despre care scrisese, inclusiv în teza de doctorat): Starâi Krâm (vechiul Solhat), Feodosia (fosta Caffa), Sudak (vechea Soldaia), Mangup (ruinele palatului), Bahcisarai, Simferopol ș.a. Va consemna impresiile, însoțite de planșe foto, în *Notes sur un voyage en Crimée (Revue historique du Sud-Est Européen, XIX, 1942, 1, pag. 176–182)*. Din lucrările tipărite în 1942: *Memoriu de studii și lucrări 1916–1941; Originile și formarea unității românești. Lecții ținute la Școala Superioară de Război; Chestiunea Mării Negre. Curs 1941–1942 (litografiat); Cuvinte către români. Zece conferințe și prelegeri* cu dedicația: „Ofițerilor și

soldatilor români, camarazi din două războaie, în amintirea celor căzuți și în nădejdea viitorului”; *Roumanie et Hongrie. Considerations démographiques*.

1943, 26 mai. Rostește discursul de recepție la Academia Română în ședința publică solemnă: *Nicolae Iorga – istoric al românilor*, cu răspunsul lui Alexandru Lapedatu.

1943, decembrie. Ca reprezentant al Academiei Române, conferențiază la Iași și București despre personalitatea lui Mihail Kogălniceanu, la 100 de ani ai *Cuvântului pentru deschiderea cursului de istoria națională în Academia Mihăileană*, rostit în 24 noiembrie 1843, „care înseamnă o piatră de hotar în știința noastră istorică”.

13 decembrie. Prelegerea inaugurală la cursul de la Universitate, *Formule de organizare a păcii în istoria universală* (6 prelegeri în anul 1943–1944, 13 prelegeri în anul 1946–1947). Cursul marchează o nouă direcție în cercetarea istorică a lui Gh.I. Brătianu. „*Pacea este expresiunea unui sentiment general. Dar ce fel de pace? Va fi o pace a sclaviei? Va fi o pace a înțelegerii?*” (Vezi cursul litografiat, pag. 3).

Lucrări tipărite: *Origines et formation de l'unité roumaine; La Bessarabie. Droits nationaux et historiques; Problema trecutului românesc; Nicolae Iorga, istoric al românilor; Nicolae Iorga, apărător al drepturilor naționale; Temeiuri istorice ale ideii naționale; Le problème de la continuité daco-romane*.

I se acordă titlul de Doctor Honoris Causa al Universității din Bonn.

1944. An încărcat cu acțiuni de ordin politic și diplomatic, fără a deține funcții de stat în acest sens. Vizite în Germania și alte țări europene pentru apărarea cauzei teritoriale a României.

23 august. Șeful Partidului Național Liberal, Constantin (Dinu) Brătianu, îl trimite la maresalul Ion Antonescu, aflat la Palatul Snagov, pentru a se decide în favoarea armistițiului cu Națiunile Unite (Uniunea Sovietică). În același scop, Ion Mihalache este trimis la Snagov de către Iuliu Maniu, șeful Partidului Național Țărănesc. Încuviințarea scrisă din partea celor doi șefi de partide nu a mai ajuns la dispoziția marelui Ion Antonescu.

Tipărește: *Nicolae Iorga, trei cuvântări; Rumänische Einheit*, ediția germană a lucrării *Origines et formation de l'unité roumaine* (1943).

Septembrie–octombrie. Articole în presa din țară și străinătate: Franța și România („*L'Indépendance Roumaine*”), Ardealul întreg („*Voința Transilvaniei*”), Clujul („*Viitorul*”) etc.

22 septembrie. În redacția ziarului „*Viitorul*” (din strada Academiei) colonelul Laschey, profesor universitar la catedra de Istorie Diplomatică a Universității din Moscova și prim-redactor al cotidianului *Steaua Roșie*, a avut o întrevedere cu Gheorghe I. Brătianu (apud „*Viitorul*” nr. 9313, pag. 4)

23 septembrie. „*Schimbarea la față a d-lui Gheorghe Brătianu*”, articol violent din „*Scânteia*”, anul I, nr. 3. „*Killinger a tras consecințele (...) Jos masca, domnule hitlerist Gheorghe Brătianu! Și trage consecințele!*”

11 noiembrie. Unele ziare din Capitală anunță că toți membrii guvernelor din anii 1940 și până la 23 august 1944 au fost arestați.

6 decembrie. Ședință de deschidere a anului academic la Institutul de Istorie Universală „N Iorga“. Din cuvântarea cu acest prilej: „Adevărul rămâne oricare ar fi soarta slujitorilor săi“.

1945, ianuarie. Este ales (reconfirmat în mai 1946) din partea Secțiunii Istorice a Academiei Române între cei 22 academicieni membri ai Consiliului Național de Cercetări Științifice, împreună cu N. Bănescu, S. Dragomir, D. Gusti, P.P. Negulescu, A. Rădulescu și V. Slăvescu. Consiliului i se atribuia un rol important în coordonarea științei românești în acea perioadă.

28 mai. Lecția de deschidere la cursul *Formule de organizare a păcii în istoria universală* (4 prelegeri) la Școala Superioară de Război. Celelalte prelegeri s-au desfășurat la 30 mai, 6 și 13 iunie; titlurile prelegerilor: 1) Antichitatea (*Erarhie și Federație*), 2) Evul Mediu (*Imperiu și Federație*), 3) Epoca Modernă (*Echilibrul Puterilor și antecedentele Societății Națiunilor*), 4) Preocupări de viitor (*Ordinea nouă și Charta Atlanticului*). Dacă la Universitatea București, în 1947, cursul se oprea (după totalul de 19 prelegeri) la *Revoluția americană și principiul federațiunii*, la Școala Superioară de Război, cele 4 prelegeri au adus problematica în strictă actualitate. Tipărește lucrarea de referință *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești* (263 pag.).

Alte lucrări tipărite: *Byzance et la Hongrie*; *Charles Diehl et la Roumanie*; *Formules d'organisation de la paix dans l'histoire universelle, première partie*, în *Revue historique du Sud-Est Européen*, XXII, 1945, pag. 67–104.

1946, 10 mai. Martor în procesul intentat mareșalului Ion Antonescu și altor personalități politice din anii 1940–1944. Tipărește în *Analele Academiei Române, Memoriile Secțiunii Istorice*, XXVIII, 1946, comunicarea *Sfatul domnesc și Adunarea Stărilor în țările românești*.

1947, 10 februarie. La Paris, delegația României semnează Tratatul de Pace. Seara, în amfiteatrul *Odobescu* al Facultății de Istorie din București, profesorul Gheorghe I. Brătianu, precedând prelegerea la cursul *Formule de organizare a păcii în istoria universală*, arată că prin Tratat „ne-au fost răpitate teritorii scumpe nouă – Basarabia și Bucovina“.

1 aprilie. Festivitatea aniversării unui deceniu de la întemeierea Institutului de Istorie Universală „N. Iorga“.

29 iulie. Adunarea Deputaților a aprobat Jurnalul Consiliului de Miniștri care stabilea dizolvarea Partidului Național Țărănesc, frunțașii săi fiind deferiți justiției și condamnați în procesul de la 29 octombrie/ 11 noiembrie 1947. Activitatea Partidului Național Liberal a fost paralizată, incluzând și decizia autodizolvării.

Septembrie. Lui Gheorghe I. Brătianu i se fixează domiciliu forțat și i se interzic contactele externe. Este suspendat de la Universitate și de la Institutul de Istorie Universală. În același timp, este sistată apariția revistei institutului, începând cu nr. XXIV, corespunzător anului 1947. Sfătuit de prieteni să se expatrieze, răspunde ferm: „*Brătienii nu dezertează din România!*“.

1947–1950. Ani cu domiciliu forțat (București, str. Biserica Popa Chițu) și mari privațiuni. Cu toate acestea, a continuat să lucreze cu râvnă și pasiune. În 1947 împlinise 49 de ani. A revizuit și completat, în limita surselor de informații avute la dispoziție, trei din ultimele cursuri de la Universitatea din București: *Sfatul Domnesc* și *Adunarea Stărilor în*

Principatele Române, Formule de organizare a păcii în istoria universală și Chestiunea Mării Negre. În 1949 elaborează studiul *În jurul întemeierii statelor românești*, publicat postum la Paris de către doamna Maria Gh. Brătianu și la București, de către *Revista istorică*, numerele 1–2 și 3–4 din anul 1993.

1948, 9 iunie. Prin Decret al Prezidiului Marii Adunări Naționale, Academia Română este transformată în Academia R.P.R. Cu acest prilej este retrasă calitatea de academician lui Gh.I. Brătianu, ca, de altfel, și altor 97 de personalități științifice și culturale românești.

August. La Paris se desfășoară al VI-lea Congres internațional de Studii. Bizantine. Fiind cu domiciliul forțat, nu a putut prezenta comunicarea pregătită: *Une nouvelle interprétation du nom de la Dobroudja.*

1950, 5/6 mai. Este arestat și întemnițat în închisoarea din Sighet, fără să i se intenteze proces. Această închisoare a funcționat ca închisoare politică în perioada 6 mai 1950 – 15 iunie 1955, având și ulterior, sporadic, deținuți politici. Peste 160 de personalități politice, culturale, civile, clericale și militare au fost încarcerate aici, 52 dintre acestea murind: Iuliu Maniu, Constantin (Dinu) Brătianu, Constantin Argetoianu, Gheorghe I. Brătianu, Mihail Manoilescu, Alexandru Lapedatu, episcopii greco-catolici Frențiu, Chinezu, Suciu, generalii Nicolae Samsonovici, Henri Cihoski, Gheorghe Vasiliu ș.a.

1952, prima parte a anului. Conform mărturiei părintelui A. Rațiu (domiciliat în SUA.), trimisă în iulie 1988 doamnei Maria Gh. Brătianu, fiica istoricului Gh.I. Brătianu, a fost izolat în celula nr. 8 parter din închisoarea Sighet, ulterior mutat în celula nr. 73, unde a și murit (aprilie 1953). În celula nr. 8 părintele A. Rațiu (izolat și el în această celulă) a văzut scrijelit

pe perete „un plan de istorie universală, scris în franceză“ și un crucifix, însoțit de o rugăciune, în franceză, care „se adresa lui Isus Cristos“. Rugăciunea „era foarte frumoasă, dogmatică și poetică. Releva un spirit profund creștin, foarte sensibil și încrezător“.

Potrivit unor relatări ale celor care au supraviețuit în 1953, închisoarea din Sighet (1950–1955), Gheorghe I. Brătianu ar fi spus că osemintele ar trebui să-i rămână acolo, pe malurile Tisei, pentru a veghea de pază la hotarele țării.

1953, 23–27 aprilie. După trei ani de detenție, Gheorghe I. Brătianu moare, la 55 de ani împliniți, în închisoarea din Sighet, în condiții neelucidate. Data morții: 27 aprilie 1953 – după două acte eliberate de oficialitățile române, în 1958, respectiv în 1972; 24 aprilie 1953 – după Valeriu Râpeanu, primul care a vorbit, în 1980, de arestarea și moartea istoricului, în *Studiul introductiv* la reeditarea lucrării *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*; 24/25 aprilie 1953 după Stelian Brezeanu, în prefață la reeditarea lucrării *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, în 1988; 27 aprilie 1953 – după Victor Spinei în consistentul studiu din lucrarea colectivă *Confluente istoriografice românești și europene*, în 1988; la fel și inscripția de pe nișa mormântului de la Florica; 23/24 aprilie 1953 – după mărturia soției istoricului, în urma investigațiilor întreprinse personal; 23 aprilie 1953 – după mărturia episcopului greco-catolic, Alexandru Todea – revista *Memoria* nr. 2; „Data de 24/25 este apropiată de cea menționată de mama mea, 23/24 aprilie“, precizează doamna Maria I. Brătianu.

1953–1963. Numele lui Gheorghe I. Brătianu a fost interzis de a fi evocat, cu excepția situațiilor când era acoperit de invective: „fascistul Gheorghe I. Brătianu “ (Barbu T. Cămpina, 1953), „reacționarul Gheorghe I. Brătianu “ (Mihail Roller, 1952) etc. Lui Gheorghe I. Brătianu i se

reprosa, în principal, situarea „pe poziții antipatriotice, cosmopolite“ (Barbu T. Cămpina, 1953). Pe lucrările lui Gheorghe I. Brătianu aflate în patrimoniul Bibliotecii Academiei Române au rămas (din epocă) inscripția timbrată „INTERZIS“ și sigla „F.S.“ (Fond Special).

1969. *Societatea Daco-romana* din München publică în tomul IX din *Acta historica*, volumul Georges I. Brătianu *La Mer Noire. Des origines à la conquete ottomane*, cu o prefață semnată de V. Laurent. Capodopera științifică a marelui istoric.

1970. Moare la Paris Elena Brătianu, soția istoricului.

1971. Familia primește încuviințarea oficialităților române să strămute rămășițele pământești ale lui Gheorghe I. Brătianu la cavoul familiei de la temelia bisericii din Florica (com. Ștefănești – Argeș), unde se află și acelea ale tatălui său, Ion (Ionel) LC. Brătianu (1864–1927), mare om de stat al României moderne. A fost înhumat într-o nișă alături de unchiul său Constantin I.C. Brătianu (1866–1950), cu inscripția: „Au murit la Sighet, neclintiți în credința lor. Osemintele așezate în aceeași criptă la 2.X.1971“.

1977. Sub egida *Academia Română – Studii și cercetări*, apare lucrarea: *Sfatul domnesc și Adunarea Stărilor în Principatele Române* de Gheorghe I. Brătianu, Evry, Compagnie Française d'Impression.

1977–1980. Articole consacrate lui Gheorghe I. Brătianu în presa românească de specialitate semnate de Lucian Boia, Paul Cernovodeanu, Ștefan Ștefănescu, Ștefan S. Gorovei ș.a. În

1978 Gheorghe I. Brătianu ar fi împlinit 80 de ani, dar se împlineau în același timp 25 de ani de la moartea sa tragică. În *Medalion istoric. Gheorghe I. Brătianu (1898–1953)*, din revista *Studii și articole de istorie*, XXXVII–XXXVIII, 1978, Lucian Boia întreprinde prima analiză dezvoltată referitoare la activitatea științifică a lui Gh.I. Brătianu, cu judecăți de valoare încă actuale.

1980. Apare la București, în Editura Eminescu, prima reeditare a unei lucrări de Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, ediție îngrijită, studiu introductiv și note de Valeriu Râpeanu.

1980–1989. Un deceniu în care pomenirea lui Gheorghe I. Brătianu se săvârșește în presa de specialitate aproape anual, deși cu anumite rețineri. Apar studii și articole de Pompiliu Teodor, Zoe Dumitrescu–Bușulenga, Șerban Cioculescu, Ștefan Bârsănescu, Ștefan Lemny, Petre Țurlea, Vasile Cristian, Lucian Năstasă ș.a. Este, ca pretext, comentat *Studiul introductiv* de Valeriu Râpeanu la reeditarea lucrării *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești* (1980).

1988. Apare la Universitatea din Iași volumul de studii și documente (nepus în comerț) *Confluente istoriografice românești și europene, 90 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe I. Brătianu*, coordonator Victor Spinei, amplu și vibrant omagiu adus de către cărturarii ieșeni marelui lor predecesor. La București apar două importante reeditări din opera lui Gheorghe I. Brătianu: *Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană* (2 vol.). Traducere Michaela Spinei. Ediție îngrijită, studiu introductiv, note și bibliografie de Victor Spinei, Editura Meridiane, București, 1988, și *O enigmă și un miracol istoric: poporul*

român, ediție îngrijită, prefață, studiu și note de Stelian Brezeanu. Traducere de Mariana Rădulescu, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.

1989. La Paris apare un studiu al Mariei Gh. Brătianu, fiica istoricului, despre împrejurările morții acestuia în închisoarea de la Sighet.

1990, 3 iulie. Prin Hotărârea Adunării Generale, Academia Română săvârșește un mare act reparatoriu, redând titlul de academician lui Gheorghe I. Brătianu, precum și celorlalte personalități scoase din drepturile lor firești prin reorganizarea din anul 1948 (19 membri activi, 51 membri corespondenți, 28 membri de onoare; total 98).

1991. *Moartea lui Gheorghe Brătianu. Mărturia domnului Alex. Todea*, Reghin, 15 mai 1990, în revista „*Memoria*“, nr. 2, pag. 121–126. Revista „*Magazin Istoric*” nr. 3 (pag. 33–36) și 4 (pag. 16– 18)/1991 publică studiul „*Gheorghe I. Brătianu: enigma morții sale*” de Maria Gh. Brătianu, fiica istoricului. În același an, prof. Valeriu Achim preia elemente din studiu în broșura „*Închisoarea din Sighet acuză*”, Editura Gutinul, Baia Mare.

1992, 21 mai. Din inițiativa așezământului cultural „*Ion C. Brătianu*” și a Institutului „*N. Iorgă*” s-a inaugurat ciclul de conferințe „*Brătienii în istoria României*”. La 6 noiembrie 1992 Șerban Papacostea a conferențiat despre *Gheorghe Brătianu. Istoricul și omul politic*.

La Paris apare lucrarea „*Georges I. Brătianu: L'enigme de sa mort. Les témoignages*” (40 pag.). „Mărturia cea mai importantă este incontestabil cea a cardinalului Alexandru Todea” (pag. 2).

1993, 95 de ani de la naștere (3 februarie) și 40 de la moarte (aprilie). Din păcate, cele două aniversări legate de numele lui Gheorghe I. Brătianu s-au consumat fără efecte publice notabile.

Vara. Apare tomul IV, Nr. 1–2/ianuarie al publicației *Revista istorică* (serie nouă), consacrat integral „memoriei lui Gheorghe I. Brătianu, marele istoric român căzut la datorie în anii represiunii comuniste“, Institutul „N. Iorga“ (198 pag.).

24–25 iunie. Comisia Română de Istorie Militară, prin Revista de istorie militară și Fundația „Hanns Seidel“ (München), a organizat la Palatul Snagov sesiunea științifică „Societate și armată în Europa secolului XX“. În cadrul sesiunii, s-a evidențiat valoarea europeană a școlii românești de geopolitică din prima jumătate a secolului nostru, scoală „practic necunoscută publicului de astăzi“, și s-a remarcat contribuția deosebită a lui Gheorghe I. Brătianu la promovarea studiilor de geopolitică și geoistorie în cultura românească.

1994. Volumul Gheorghe I. Brătianu, *Originile și formarea unității românești. Prelegeri ținute la Școala Superioară de Război*, ediția a doua, la Editura Academiei de Inalte Studii Militare.

1997. Apare cartea *Maria Gh. Brătianu „Gheorghe Brătianu, enigma morții sale“*, în românește de Antonia Constantinescu, cu un studiu de Șerban Papacostea și alte texte întregitoare și cu o Addenda Ion C. Brătianu, Fundația „Academia Civică“, București (editor Romulus Rusan).

20 iunie. În închisoarea din Sighet, Fundația „Academia Civică“ inaugurează *Memorialul Victimelor Comunismului și al Rezistenței*, unde un loc important este rezervat amintirii lui Gheorghe I. Brătianu (sala de la etajul I și celula în care a murit, de la etajul II).

*ȘERBAN PAPACOSTEA: GHEORGHE I. BRĂȚIANU: ISTORICUL și OMUL POLITIC*¹⁶

A cuprinde sistematic într-un cadru cu necesitate limitat, cum e cel de față, activitatea creatoare a unui om de știință foarte fecund în variate domenii ale disciplinei pe care a slujit-o ar fi neîndoielnic o încercare temerară; a trata în același cadru, în detaliu, manifestările aceleiași personalități în viața politică, în care s-a implicat continuu, ar fi o tentativă nu mai puțin prezumțioasă. Prezentarea de față are un țel mult mai modest: acela de a surprinde, pe lângă manifestările principale ale celor două linii de evoluție ale vieții publice a lui Gheorghe I. Brătianu, corelația dintre opera sa istorică și acțiunea lui politică. Expunerea noastră are mai degrabă caracterul unei puneri a problemei decât pretenția de a o rezolva. Alte lucrări, întemeiate pe o masă de informație mai largă – ineditul încă așteaptă să fie dat la lumină – și pe o reflecție reînnoită prilejuită de contactul cu elemente noi, vor adânci desigur problematica unei traiectorii umane care și-a fixat locul de frunte în istoria atât de frământată a societății românești în intervalul cuprins între primul război mondial și răsturnările provocate de sfârșitul celei de-a doua conflagrații mondiale¹⁷.

¹⁶ Conferință susținută la Așezământul „Ion I.C. Brătianu” la 6 noiembrie 1992. Reprodusă în „Revista istorică”, tom IV, 1993, nr. 1-2, pag. 19-32.

¹⁷ Cea mai temeinică și cuprinzătoare reconstituire a biografiei, carierei istoriografice și politice a lui Gheorghe I. Brătianu se datorează lui V. Spinei, *Gheorghe I. Brătianu, între vocația istoriei și tentațiile vieții politice*, în vol. *Confluente istoriografice românești și europene. 90 de ani de la nașterea istoricului Gheorghe I. Brătianu*, Iași, 1988, pag. 241-354. Cea mai cuprinzătoare listă a scrierilor istoricului se găsește în broșura *Les écrits de G.J. Brătianu*, Paris, 1983.

Gheorghe I. Brătianu, istoricul

Ingredientul principal al oricărei activități în domeniul scrierii istoriei, la fel, dar poate mai mult decât în alte domenii ale investigației științifice, e vocația. O puternică chemare, de care foarte probabil nu a fost străină ereditatea, i-a îndrumat de timpuriu pașii spre cercetarea trecutului, care avea să devină și să rămână până la capătul vieții preocuparea sa dominantă. De la primul stadiu, precoce, al elevului de liceu Gheorghe I. Brătianu, până la reflecțiile ultime ale aceluiași istoric ajuns la maturitatea viziunii sale în închisoarea din Sighetu Marmației, reflecții ale căror nume au fost înscrise pe zidurile celulei în care și-a dat sfârșitul, pasiunea cercetării și înțelegerii istoriei – cea a țării sale ca și cea a omenirii – i-a dominat spiritul și intelectul.

Intrarea sa pe drumul mare al activității intelectuale i-a fost înlesnită de grija maternă care a vegheat asupra copilăriei și adolescenței sale. O remarcabilă stăpânire a limbilor străine, condiție esențială pentru cunoașterea producției istoriografice de peste hotare, pentru transpunerea propriei opere în limbi accesibile cercurilor interesate ale istoricilor străini, ca și o aleasă cultură generală au conferit intelectului său acea bogăție care permite oricui o stăpânește să fructifice la maximum talentul înzestrării naturale. S-a adăugat un mediu profesoral favorizant, influența și încurajarea la început a îndrumătorului multor vocații istoriografice ale acelei vremi, Nicolae Iorga, care a deschis paginile revistei sale, „*Revista istorică*”, primelor contribuții științifice ale istoricului în devenire. Nu au lipsit nici posibilitatea de a-și întregi pregătirea în străinătate sub conducerea unor iluștrii dascăli ai școlilor superioare din Franța, și aceea, la fel de însemnată, de a întreprinde teme nice și fructuoase cercetări în bibliotecile și arhivele străine, îndeosebi cele italiene. Ursitoarele au favorizat așadar chemarea spre cercetarea trecutului pe care o sădiseră în personalitatea tânărului istoric Gheorghe Brătianu.

Ce a rezultat din această fericită îmbinare de însușiri înnăscute și de împrejurări favorabile? Nu e aici locul să reconstituim în succesiunea și în amănuntele lor lucrările numeroase care au ilustrat investigația sa istoriografică. Ne mărginim să evocăm principalele direcții parcurse de efortul său neîncetat de cunoaștere a trecutului, al celui românesc în primul rând.

Cine urmărește îndeaproape opera istorică a lui Gheorghe Brătianu pe terenul istoriei românești, nu în succesiunea cronologică a scrierilor sale, ci în linearitatea lor tematică, surprinde fără dificultate unitatea fundamentală de preocupări a istoricului în acest câmp de investigație. Activitatea sa în domeniul istoriei românești s-a consacrat fundamental problematicii dificile și controversate a formării poporului român și a creațiilor sale statale urmărite de la originea lor până la împlinirea Marii Uniri din 1918. Pe firul lung al acestei istorii seculare, câteva puncte nodale se observă în preocuparea istoricului: exprimate în cuvinte cheie, ele se numesc: *continuitate*, *formarea statelor medievale* sau în terminologie tradițională *întemeierea* lor, *tradiția* legată de acest proces istoric, structura statului românesc în Evul Mediu, unirea: principatelor și *întregirea unității*, *acțiunea externă* a statului român modern pusă în slujba împlinirii unității naționale și a apărării sale. Deși despărțite de intervale de timp relativ mari, în decursul celor aproape patru decenii de activitate istoriografică pe care i le-a acordat soarta, scrierile sale în acest domeniu reflectă în evoluția lor o remarcabilă continuitate de preocupare.

O serie de contribuții speciale consacrate epocii întemeierii statelor românești și primelor manifestări politice au marcat cea dintâi fază a scrisului său istoric. Absorbit apoi precumpănitor, în anii de studiu în străinătate și după revenirea sa în țară, de studiile sale de istorie universală și de obligațiile de catedră, el părea să se fi îndepărtat de problematica Evului Mediu românesc, când, în 1937, a dat la iveală o lucrare care avea să însemne o etapă în evoluția istoriografiei românești: *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*.

Născută din nevoia, resimțită de autor, de a lămuri aspectul cel mai controversat al istoriei românești, acela al continuității sale în spațiul carpato-dunărean, contestată din considerente și interese politice îndeosebi în istoriografia ungară ale cărei teze tradiționale găsiseră ecou în scrierea recentă a unui mare savant francez, Ferdinand Lot, fost profesor la Sorbona al lui Gheorghe Brătianu, lucrarea s-a impus ca una dintre cele mai temeinice demonstrații ale permanenței românești în nordul Dunării de-a lungul întregului Ev Mediu.

Demersul istoricului român în luarea sa de atitudine față de lucrarea lui Ferdinand Lot dezvăluie temeinicia și profunzimea intelectului său. Conceput inițial ca un răspuns, o simplă recenzie la lucrarea istoricului francez, textul lui Gheorghe Brătianu s-a dezvoltat pe parcurs luând dimensiunile unei lucrări proprii, ale unei cărți în care converg, la nivelul unei erudiții excepționale și al unei capacități superioare de interpretare a faptelor, datele furnizate de sursele istorice, arheologice, lingvistice și etnografice. Ca în alte cazuri similare, în disciplina istorică, accidentul a devenit prilej de reflecție adâncă și factor declanșator al unei contribuții fundamentale. Înțelegând, ca orice mare istoric, solidaritatea fenomenelor istorice dintr-un câmp de observație specific, peste limitele de spațiu și de timp, istoricul român a oferit în scrierea sa și o schiță a devenirii istorice a poporului român, din vremea plămădirii acestuia până la împlinirea destinului său politic, odată cu Unirea din 1859 și cu desăvârșirea acesteia în 1918.

Dincolo descrierea istoricului francez căruia îi aduce un tribut de recunoștință pentru spiritul dezinteresat în care își concepuse paginile despre români, lucrarea lui Gheorghe Brătianu viza o întregă școală istoriografică străină care contesta continuitatea românească nu din considerente științifice, ci din fidelitate față de o veche tradiție istoriografică pentru care acest act de contestare mergea mână în mână cu refuzul de a recunoaște drepturile românilor asupra spațiului lor istoric. Desigur, Ferdinand Lot înțeleșese vanitatea iluziei argumentării intereselor actuale cu mijloacele istoriei: „Nici un popor din Europa n-a fost așezat, de când

lumea, pe pământul pe care îl ocupă în prezent. Românii nu trebuie să cedeze Transilvania, mai mult decât englezii Marea Britanie, sau ungurii Valea Tisei, pentru a se reîntoarce cei dintâi în Germania sau ceilalți în Siberia.“ „Argumentele trebuie să le cântărim, fără nici o considerație de politică contemporană“ (v. traducerea românească a scrierii: *O enigmă și un miracol istoric: poporul român*, București, 1940, pag. 14).

Istoric în înțelesul deplin al cuvântului, Gheorghe Brătianu știa cât de păgubitoare pentru știință și zadarnică de altminteri în planul realității este contaminarea dintre investigația științifică și patima politică. Cu modestia sa caracteristică și cu spiritul de obiectivitate care îl caracteriza, el își încheie astfel lucrarea: „Aș fi fericit dacă cu prilejul acestui comentariu al unei lucrări nepărtinitoare, pe care am fi dorit să o vedem mai direct informată despre istoria românească și bibliografia sa recentă, aș fi putut să aduc în aceste dezbateri ceva din spiritul de obiectivitate indispensabil oricărei cercetări științifice care i-a lipsit de atâtea ori în anii din urmă. Dacă există o cheie a enigmelor și o lămurire a miracolelor, ele nu se pot afla, cel puțin în domeniul studiilor istorice, în dezlănțuirea patimilor și a vrăjmășiilor naționale.“ Și tocmai această îmbinare fericită între dezbaterile unei mari probleme a istoriei naționale cu cea mai desăvârșită probitate și eleganță intelectuală, face din cartea lui Gheorghe Brătianu momentul culminant al uneia din cele mai de seamă tradiții ale istoriografiei române.

Trei ani după apariția textului francez, așadar în 1940, vedea lumina tiparului versiunea românească a scrierii istoricului român cu privire la problema continuității. 1940 a fost anul care a adus sfârșirea unității naționale, realizată cu prețul unor imense sacrificii în timpul primului război mondial. Asaltată din trei puncte cardinale care pândiseră îndelung prilejul favorabil – sosit odată cu prăbușirea Franței și a sistemului versaillez –, România a cedat teritorii întinse și o masă mare de populație românească adversarilor ei. Cu spiritul de anticipare care l-a caracterizat și pe care îl împărtășea cu toți marii istorici, Gheorghe Brătianu presimțise pericolele care amenințau țara, „într-o vreme când revizionismul se manifesta vehement

împotriva stipulațiilor teritoriale ale ultimelor tratate de pace“. Revizionismul politic fusese pregătit – arăta istoricul – de „o adevărată ofensivă științifică, tinzând să dovedească temeinicia pretențiilor lor «se înțelege ale istoricilor din Ungaria» și să denunțe pe români ca pe adevărați uzurpatori ai unei situații nemeritate și nedrepte, dacă nu din punct de vedere strict etnic, cel puțin din acela al tradiției și istoriei“ (*ibidem*, pag. 16).

Cercetarea serioasă a trecutului și argumentarea temeinică a realităților istorice românești în opera lui Gheorghe Brătianu ca și a altor istorici români se dovediseră neputincioase față de marile furtuni dezlănțuite de forțele hotărâte să schimbe orânduielele păcii care pusese capăt celui dintâi război mondial. Ceea ce nu l-a împiedicat să caute temeiurile istorice ale unității românești, convins fiind că, dacă nu fusese și nu putea fi în măsură să stăvilească agresiunea și sfârtecarea trupului național, cunoașterea temeinică a trecutului putea deveni o componentă însemnată a pregătirii, în momente mai prielnice, a renașterii naționale. Cu precădere acum, investigația sa științifică s-a îndreptat spre problema esențială pentru istoria noastră, aceea a apariției statului român și a tradiției cu privire la acest proces decisiv, răscrucea istoriei românești. Adresându-se cititorilor în prefața cărții în care și-a adunat studiile consacrate acestei chestiuni – *Tradiția istorică despre întemeierea statelor românești*, București, 1945 –, el își încheia considerațiile științifice prin sublinierea legăturii nemijlocite între conștiința continuității, tradiția istorică și aspirațiile actuale ale națiunii: „Ce le pot dori mai mult– scria el în încheierea considerațiilor sale preliminare – decât să afle în această încercare de a reșeza pe temeiul tradiției dezvoltarea istoriei noastre politice, după cum a fost așezată aceea a originilor noastre ca neam, sentimentul de securitate ce ți-l dă, în mijlocul revoluțiilor celei mai frământate epoci a istoriei, reazemul unui element de permanență și de continuitate? Prin această latură cercetarea trecutului își aduce încă o dată contribuția la deslușirea prezentului și, să nădăjduim, la pregătirea viitorului.“ (*ibidem*, pag. 11).

Apariția statului în istoria românească, proces care a făcut posibilă salvarea entității etnice românești, a constituit obiectul unei atenții particulare din partea celor care, de-a lungul timpurilor, s-au aplecat asupra trecutului nostru, de la tradiția străveche care a prezentat mitic faptul, până la analiza științifică în spiritul pozitivismului secolului al XIX-lea, negator al mitului și legendei, tendință al cărei reprezentant principal în scrisul istoric a fost Dimitre Onciul.

În miezul tradiției istorice medievale, a cărei plămădire e foarte apropiată în timp de vremea „întemeierii” statelor, s-a aflat tema descălecatului. Potrivit acestei viziuni a tradiției, Țara Românească și Moldova au fost întemeiate de „descălecători” veniți, în cel dintâi caz, din Făgăraș, în al doilea, din Maramureș. Trecând munții împreună cu cetele lor, descălecătorii au „întemeiat” pe teren virgin, nelocuit, țările, le-au lățit hotarele până la împlinirea cadrului istoric cunoscut și le-au înzestrat cu orânduielile necesare statului din vremea aceea. Timp de secole, până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, în acest chip și-au reprezentat românii, adică elita lor cărturărească, apariția statelor proprii.

Dezvoltarea spiritului critic în istoriografia românească și apariția unei generații de istorici formați la școala riguroasă a criticii izvoarelor, a înlăturat, din principiu, legenda, mitul, din categoria izvoarelor credibile și a așezat pe noi temeuri interpretarea genezei statelor românești. Cu drept cuvânt, reprezentanții acestui curent au constatat că alte izvoare, mai credibile, documente și cronici, semnaleză existența românilor și a unor formații politice românești în afara arcului carpatic, înaintea descălecatului, atât la sud cât și la răsărit de munții care alcătuiesc fortăreața transilvană. Ei au căutat și găsit în dezvoltarea și maturizarea acestor formații, în procesul coagulării lor, explicarea fundamentală a apariției Țării Românești și a Moldovei în sistemul de state european al secolului al XIV-lea. Argumentarea riguroasă a reprezentanților acestui curent de interpretare, sprijinit de stadiul de evoluție al gândirii științei istorice în general, a impus acest punct de vedere care părea să se definitiveze în istoriografia

noastră; aceasta, până la apariția studiilor lui Gheorghe Brătianu asupra tradiției istorice cu privire la întemeierea principatelor române.

Format el însuși la o școală a rigorismului critic, istoricul român nu a înlăturat rezultatele pozitive și incontestabile ale premergătorilor săi în cercetarea acestei chestiuni. Dar, receptiv la toate curentele și tendințele noi ale gândirii istorice din vremea sa, între care un loc de frunte l-a ocupat înțelegerea gândirii arhaice și descifrarea transmisiunilor ei învăluite în mit și legendă, el a readus în discuție problema constituirii statelor medievale românești. Îmbinând o erudiție sigură cu o înțelegere largă, în spirit modern, a mentalităților străvechi, Gheorghe Brătianu a realizat o fericită sinteză între tradiția medievală și cercetarea modernă în problema originilor statului. După laborioase cercetări de detaliu, el a adăugat însemnate elemente noi la cunoașterea realităților românești din perioada anterioară întemeierii, descoperind în sursele vremii noi atestări ale românilor și ale organismelor lor politice la sud și răsărit de Carpați. În același timp însă, el a putut confirma realitatea descălecatului nu numai în cazul dovedit documentar, al Moldovei, dar și în cel al Țării Românești. Mai mult decât atât, pe această temelie, el a pătruns și a demonstrat legătura profundă între desfășurările politice dinlăuntrul arcului carpatic, unde politica regalității ungare a restrâns tot mai mult, până la anihilare, autonomiile politice românești, și trecerea centrului de greutate al vieții politice românești, din Transilvania în teritoriile extracarpatic; progres considerabil în înțelegerea istoriei românești ca fenomen global într-una din etapele sale decisive. Pe temeiul sigur al acestei cercetări, care în rezultatele ei esențiale are perspectiva de a rămâne un bun definitiv câștigat, istoriografia ulterioară scrierilor sale a putut aduce noi contribuții, adâncind rezultatele dobândite prin investigațiile sale.

Apariția în istoria românească a statului, înveliș protector al națiunii în devenire, a creat premisa necesară împlinirii acesteia în epoca modernă. Urmând aceeași direcție de investigație, istoricul a realizat lucrări de primă însemnătate cu privire la evoluția statului în Evul Mediu

(*Sfatul domnesc și Adunarea stărilor în Principatele Române*, Evry, 1977), la înfăptuirea Unirii și la întregirea statului precum și la politica externă în legătură cu efortul de apărare și consolidare a unității (*Politica externă a lui Cuza Vodă și dezvoltarea ideii de unitate națională*, București, 1932; *Bismarck și Ion. IC. Brătianu*, București, 1936; *Politica externă a lui Carol I*, București, 1942; *Acțiunea politică și militară a României în 1919 în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion C. Brătianu*, București, 1939 etc.). Într-o prezentare de ansamblu, viziunea istoricului asupra trecutului românesc, îndeosebi în funcție de problemele cheie amintite, și-a găsit împlinirea în lucrarea *Originile și formarea unității românești*, București, 1942.

Din rândurile dense ale titlurilor contribuțiilor sale la cunoașterea trecutului românesc se întrevide limpede firul conducător care, pornind de la problema complexă și obscură a formării poporului român și a continuității sale în spațiul carpato-dunărean, a evoluat spre cea a genezei statelor românești în Evul Mediu, a formării statului român modern și a împlinirii sale în 1918. De-a lungul acestui fir conducător al cercetării istoricului în domeniul trecutului românesc se regăsesc ca pietre de hotar realitățile cheie care se numesc: *popor, stat și națiune*. „Nu există istorie națională, iar cea a românilor e mai puțin decât toate celelalte“ a spus Nicolae Iorga. Nici unul din istoricii generației elevilor lui Iorga nu era mai calificat decât Gheorghe Brătianu să înțeleagă și să aplice acest adevăr profund. Din multitudinea de factori externi care au influențat istoria românească, el s-a aplecat cu specială atenție asupra câtorva, esențiali: thalascrația italiană medievală în Mediterana răsăriteană și în Marea Neagră, domeniu unde a lăsat lucrări fundamentale, astăzi încă considerate capitale pentru cunoașterea acestui important capitol al istoriei europene în Evul Mediu; istoria Bizanțului, îndeosebi în manifestările ei social-economice, în cercetarea cărora contribuțiile sale îl recomandau, potrivit opiniei unuia dintre principalii bizantinisti ai vremii, să asume sarcina dificilă de a oferi o sinteză asupra domeniului; istoria Mării Negre, a cărei funcție de istorie universală el cel dintâi a identificat-o, potrivit aprecierii unui alt reputat specialist francez al problemei ș.a.m.d. În

viziunea lui Gheorghe Brătianu, istoria românească este inseparabil legată de cea a cadrului universal în care s-a desfășurat. Nu alta a fost viziunea sa în problemele politice ale actualității, cărora le-a consacrat o parte însemnată a energiei sale.

Gheorghe I. Brătianu, omul politic

Deși s-a implicat din tinerețe în viața politică, odată cu înscrierea sa în Partidul Național-Liberal, și nu a încetat să se manifeste în viața publică până când împrejurări neprielnice pentru el cât și pentru întreaga țară l-au împiedicat să continue această activitate, Gheorghe Brătianu nu s-a aflat niciodată în situația de a participa la exercițiul puterii, încercarea prin excelență a omului politic. În lipsa acestei probe a focului ne rămâne să analizăm opțiunile sale principiale în politica internă și în cea externă a României, manifestate de-a lungul celor două decenii cât a durat participarea sa la viața politică a țării.

Alegerea sa primă a fost adeziunea firească, dictată de puternica tradiție a familiei căreia îi aparținea, la Partidul Național-Liberal și, implicit, la cele două mari principii îngemănate înscrise în numele însuși al partidului: idealul libertății, înlăuntrul societății românești, și acela al extinderii acesteia la toți românii, prin împlinirea și apoi apărarea unității naționale. Și unul și celălalt aveau să rămână principii călăuzitoare pentru gândirea și acțiunea politică a lui Gheorghe Brătianu.

Ideea națională în primul rând. În timpul primului război mondial, foarte tânăr încă, el a participat în calitate de voluntar la războiul care avea să se încheie cu desăvârșirea unității naționale. Douăzeci de ani și mai bine după aceea, el a îmbrăcat din nou haina ostășească pentru a lua parte la operațiile pe frontul de est care au readus, dar numai pentru câțiva ani, în hotarele țării, teritoriile smulse din unitatea națională în urma ultimatumului din vara anului 1940 de nestăvilita poftă de cuceriri a imperiului sovietic, fidel continuator al tradiției imperialiste a

țărilor „tuturor Rusiilor“. Nu se putea manifesta mai categoric adevăratul devotament al său față de cauza națională pentru care s-a arătat dispus să-și asume riscul cel mai mare. Cu arma ca și cu condeiul, Gheorghe Brătianu s-a identificat cu această cauză.

Unitatea națională nu înseamnă altceva decât dreptul tuturor românilor de a trăi în libertate, în același cadru statal, așadar liber de dominația străină și de asuprirea la care acestea îi condamnaseră.

Cealaltă față a concepției național-liberale, *liberalismul*, preconizează libertatea în viața social-economică și politică a societății românești. Și acestui principiu, Gheorghe Brătianu i-a rămas fidel de-a lungul întregii sale existențe. Oricât s-a străduit o propagandă ostilă, cea a regimului comunist și a unora dintre exponenții săi, să susțină contrariul, folosind în acest scop unele din opțiunile sale de politică externă, e sigur că Gheorghe Brătianu nu a părăsit niciodată crezul libertății care fusese și rămăsese ideea călăuzitoare a forței politice căreia îi aparținea prin tradiție ca și prin înclinațiile fundamentale ale spiritului său. În repetate rânduri, în cursul activității sale politice, el și-a reafirmat fidelitatea față de ideea de libertate în viața politică și în cea economică, libertate fără de care era convins că națiunea nu putea progresa, nu putea valorifica din plin capacitățile ei native și situația favorabilă rezultată din atât de târziu eliberarea națională și împlinirea unității naționale. În 1935, într-o vreme când totalitarismul era în ascensiune vertiginoasă în Europa centrală și când tendințele autoritare și curentul extremei drepte câștigau teren în România, Gheorghe Brătianu și-a reafirmat categoric opțiunea irevocabilă pentru libertate în ordinea politică și cu precădere în cea economică. „Am convingerea – afirma el – că nu vom salva liberalismul politic cu așezământul său monarhic constituțional și cu regimul parlamentar, nu-l vom salva decât dacă vom asigura menținerea liberalismului economic, dacă vom sprijini aceste instituții democratice pe o nouă elită a păturii mijlocii cu rădăcini înfipte în toate straturile sociale ale acestei națiuni“ (*Liberalism și democrație*, București, 1935, pag. 20). Dacă sacrificii trebuiau făcute, adaugă el, era preferabilă

o îngrădire temporară a libertăților politice și salvagardarea intactă a celor economice, din care neapărat aveau să reînvie și cele dintâi. Omul de acțiune politică avea să se manifeste constant consecvent cu această opțiune principală.

Participarea sa de sine stătătoare la viața politică a început în anul 1930 și s-a prelungit până în august 1944, când răsturnarea cursului politic al țării în funcție de evoluția situației politice și militare în Europa l-a îndepărtat de la această activitate încă înainte de a-l scoate din circuitul public prin regimul domiciliului obligatoriu și apoi al prizonieratului fatal de la Sighet. Reținem câteva manifestări mai însemnate ale acestei activități.

Atitudinea sa față de problemele care au frământat lumea politică românească în acest interval îngăduie observatorului să deslușească opțiunile sale principale și să constate concordanța între „cugetare” și „faptă” în manifestările sale politice. Reduse la cele esențiale, aceste probleme au fost: așa-numita „restaurație” a regelui Carol II; regimul politic al restaurației și tendințele manifestate de rege în această privință; orientarea politicii externe a țării în anii când dinamismul agresiv al celui de-al Treilea Reich în câmpul relațiilor internaționale a pus sub semnul întrebării sistemul de alianțe instituit în urma primului război mondial: politica țării în timpul celui de al doilea război mondial; și, mai mult pe planul reflecției și al scrisului, problemele legate de reorganizarea sistemului de relații internaționale, a formulei de organizare a păcii, astfel cum se întrevedeau la sfârșitul războiului.

Revenirea prințului Carol în țară și înscăunarea sa în domnie a fost rezultatul împletirii unui șir de factori favorizanți. La nivelul superior al vieții politice, faptul a exprimat puternice interese ale unor personalități și grupuri politice care, mai mult sau mai puțin întemeiat, sperau să-și împlinescă programele sau în unele cazuri să-și satisfacă ambițiile în noul cadru politic pe care urma să-l inaugureze regele Carol II. În pătri mai largi decât cele ale clasei politice, revenirea lui Carol și instaurarea unui regim mai ferm decât cel al regentei răspundeau unei aspirații de schimbare, de ieșire din dificultățile în care se zbătea societatea românească,

frământată deopotrivă de serioase neajunsuri în ordinea materială, agravate de primele repercuzii în țară ale crizei economice mondiale, și de aspirațiile generale de reînnoire, de „schimbare la față“, care și-au văzut, pentru scurt timp de altminteri, speranța de împlinire în modificarea succesiunii dinastice.

Atitudinea lui Gheorghe Brătianu față de regele Carol II și de regimul său pare să cuprindă o contradicție marcată, cea anume între sprijinul acordat în 1930 instaurării în domnie a moștenitorului dezmoștenit al tronului, înlăturat de la succesiune prin hotărârea lui Ion I.C. Brătianu, omologată de regele Ferdinand, pe de o parte, și, pe de altă parte, refuzul său constant, până la capătul domniei de zece ani a lui Carol II, de a colabora la diversele forme guvernamentale experimentate de rege.

Ignorăm motivația reală, profundă, a opțiunii lui Gheorghe Brătianu în problema Carol, care a prilejuit prima sa manifestare autonomă în viața politică. Sigur este că revenirea în țară a prințului, hotărât să ocupe scaunul din care fusese alungat, a fost întâmpinată favorabil de tânărul istoric. Trecând peste opoziția conducătorilor partidului din care făcea parte și, mai grav, dată fiind psihologia sa, peste voința tatălui său care impusese actul de înlăturare de la succesiune a lui Carol, Gheorghe Brătianu a stabilit contacte cu acesta îndată după revenirea sa în țară. Faptul a dus la ruptura politică cu Partidul Național Liberal și la constituirea unui nou partid, care a păstrat denumirea celui din care a fost exclus, și a cărui ideologie fundamentală a preluat-o; s-a adăugat numai, în uzul public, denumirea de „georgist“ pentru a marca individualitatea noii grupări politice.

Și totuși, în ciuda acestei atitudini favorabile noii domnii pe care a salutat-o și încurajat-o la însăși instaurarea ei, colaborarea între coroană și noul ei titular, pe de o parte, și partidul format prin disidență tocmai ca urmare a acceptării faptului împlinit la 6 iunie, nu s-a produs, nici în contextul imediat, și nici de-a lungul întregii domnii a lui Carol II. Explicația acestei nepotriviri, a acestei colaborări neîmplinite, se află deopotrivă în tendințele fundamentale

manifestate de noul rege în viața politică a țării și în personalitatea lui Gheorghe Brătianu, în trăsăturile esențiale ale caracterului său. Regele Carol nu a întârziat să manifeste tendința de a diviza forțele politice ale țării pentru a asigura succesul înclinațiilor sale pentru guvernarea autoritară, „peste partide“, cum spunea Nicoale Iorga, în vreme ce Gheorghe Brătianu, structural și congenital legat de tradiția liberală, a regimului de libertăți realizate în formula monarhiei constituționale, nu se arăta dispus să devină instrumentul unei astfel de politici. Pas cu pas, pe măsură ce politica regelui Carol avea să prindă contururi mai precise, șeful noului Partid Național Liberal s-a îndepărtat de cel a cărui înscăunare în domnie o favorizase. Din aderent al noului rege el a devenit cu timpul opozant consecvent, ceea ce dovedește că opțiunea sa din 1930 nu fusese dictată de considerente de oportunism, ci de convingere, de altminteri repede înșelată.

Împins tot mai mult spre opoziție, pe măsură ce descoperea sensul politicii noului regim, Gheorghe Brătianu a sfârșit prin a se ralia forțelor care au încercat să îngrădească evoluția spre formele autoritare de guvernare, care se îndepărtau tot mai mult de regimul constituțional.

Triumful național-socialismului în Germania odată cu preluarea puterii de către Adolf Hitler la începutul anului 1933 și, mai ales, cursul tot mai fățiș expansionist și agresiv adoptat în anii următori de cel de al Treilea Reich au pus sub semnul întrebării echilibrul instaurat în Europa la sfârșitul primului război mondial. Perspectivele unor însemnate modificări în sistemul politic european ca urmare a agresivității tot mai marcate a politicii externe germane și a incapacității repetat manifestate a democrațiilor occidentale de a stăvili acest curs au provocat în lumea politică românească dezbateri aprinse și înfruntări de opinii cu privire la politica externă a țării. Înțelegând cât de „primejdioasă pentru viitorul Europei e această cotitură în care ne aflăm astăzi“, pentru a-i cita propriile cuvinte (*La politique extérieure de la Roumanie*, Bucarest, 1937, pag. 3), Gheorghe Brătianu s-a angajat hotărât în dezbateri, manifestându-și

clar punctul de vedere. Opțiunea sa în această privință constituie unul din punctele de vedere cele mai controversate ale biografiei acțiunii sale politice.

Îndrumată de Nicolae Titulescu în spiritul respectului absolut al sistemului de alianțe constituit în urma Păcii de la Versailles, în scopul asigurării trăinicieii acesteia și pentru a împiedica modificarea rezultatelor ei, politica externă românească a urmărit, în chip firesc, consecvent cu interesul național, să consolideze formula de securitate europeană elaborată de învingători și așezată sub autoritatea Ligii Națiunilor.

Pe măsură însă ce echilibrul versaillez a fost subminat de inițiativele forțelor „dinamice“ ale statelor totalitare de extremă dreaptă – Germania și Italia – înțelepciunea acestei opțiuni a fost pusă sub semnul îndoielii de unii din exponenții lumii politice românești. Cu deosebită acuitate a izbucnit controversa cu privire la direcțiile politicii externe românești și îndeosebi a relațiilor cu U.R.S.S. la mijlocul deceniului al patrulea, când a devenit actuală chestiunea integrării marelui stat din Răsărit în sistemul securității europene.

Politicii de identificare cu securitatea europeană, în sensul cel mai riguros al termenului – ceea ce în condițiile vremii însemna îngrădirea expansionismului italian și mai ales a celui german –, politică al cărei exponent cel mai intransigent era Nicolae Titulescu, Gheorghe Brătianu, în repetatele sale luări de poziție publice, i-a opus o altă concepție pe care o considera mai realistă și mai conformă interesului național, acela anume al salvagădării unității naționale prin adaptarea la realitățile modificate ale relațiilor internaționale după 1933. Față în față s-au aflat două concepții de politică externă, două formule de apărare a unității naționale cu mijloacele diplomației.

Pentru Titulescu, menținerea echilibrului european postbelic constituia o prioritate absolută. Urmând în această privință evoluția politicii franceze, care a căutat în cooperarea cu Rusia sovietică un sprijin împotriva expansionismului german, Titulescu a început în 1934 prin

a restabili relațiile diplomatice cu U.R.S.S., care s-a angajat să nu încalce „suveranitatea” României, angajament indirect de a nu viola integritatea teritorială a țării, clauză prin care de fapt era vizată Basarabia. Evoluția situației în cursul anului următor, 1935, când Franța, urmată de Cehoslovacia, a semnat cu U.R.S.S. un pact de asistență militară, a pus România în fața a ceea ce Gheorghe Brătianu a numit „o teribilă dilemă” (*La Bessarabie, Droits nationaux et historiques*, Bucurest, 1934, pag. 176): avea țara să se încadreze în noua conjunctură creată de evoluția relațiilor france-sovietice, acceptând trecerea trupelor sovietice prin teritoriul său în ajutorul Cehoslovaciei, sau avea să refuze asumarea unui asemenea angajament?

Pentru Gheorghe Brătianu, a cărui atitudine în această privință a reflectat deopotrivă preocupări actuale și considerente istorice, răspunsul era un *nu* răspicat. În repetate rânduri, el și-a manifestat opoziția față de direcția în care Titulescu părea hotărât să angajeze țara. Interpelările sale în Parlament și campania de presă pe care a deschis-o erau menite să împiedice evoluția politicii externe a țării în direcția preconizată de Titulescu.

Manifestarea cea mai răsunătoare a opoziției sale față de politica lui Titulescu a fost călătoria pe care a întreprins-o la începutul anului 1936 la Berlin, unde a ținut, semnificativ, o conferință despre Bismarck și Ion C. Brătianu, evocare a politicii de apropiere de Germania inițiată de bunicul său în urma experienței nefericite pe care o prilejuise alianța cu Rusia în timpul războiului de independență și al tratatelor de pace care i-au pus capăt. Șederea la Berlin i-a prilejuit multe contacte în sferele conducătoare ale celui de-al Treilea Reich, în cursul căruia i s-a părut că obține, dacă nu angajamente categorice cu privire la frontiera română de apus, cel puțin o certă distanțare față de revizionismul ungar. Călătoria la Berlin în 1936 a fost unul din momentele însemnate ale unui șir de atitudini care l-au apropiat de factorii de conducere a Reichului în strângerea legăturilor cu care a căutat un sprijin pentru apărarea integrității naționale.

La sfârșitul lunii august 1936, Titulescu a fost demis din funcția de ministru al afacerilor externe, fapt în urma căruia a fost abandonată și încercarea lui de a împinge mai departe, spre cooperare activă, relațiile cu URSS. E greu de spus în ce măsură opoziția internă față de politica lui, în cadrul căreia Gheorghe Brătianu a ocupat un loc de frunte, a cântărit în adoptarea deciziei de a-l înlătura de la conducerea diplomației românești.

Mult timp a persistat întrebarea: care dintre cele două formule de politică externă era mai potrivită cu interesul fundamental al țării în acea vreme: cea preconizată de Titulescu – identificarea până la capăt cu sistemul securității europene în spiritul alianțelor postbelice – sau cea al cărei interpret de seamă devenise Gheorghe Brătianu, care fără a repudia categoric aceste alianțe, inclina spre o politică mai nuanțată, prin apropierea de Germania?

Nu e nici în atenția, nici în posibilitățile autorului rândurilor de față să intervină cu o judecată de valoare proprie în dezbateră care a împărțit în două tabere opuse factorii politici ai țării în acea vreme și mult timp după ce protagoniștii acelor situații au dispărut de pe scena istoriei. Istoricii, care cu imparțialitate vor cerceta acea epocă și perspectivele nefaste cu care s-au văzut confrunțați oamenii politici ai țării, vor înțelege neîndoielnic că atunci, ca de atâtea ori în trecutul românesc, alternativa nu era simplă, soluția nu se impunea cu absolută evidentă, și că în fiecare din opțiunile posibile se afla o parte de adevăr și de interes național. De fapt, s-au înfruntat două formule, ambele puse în slujba aceluiași țel. Amintim doar, pentru a ilustra și punctul de vedere al lui Titulescu și al adepților și continuatorilor politicii sale, că în concepția lor principala primejdie pentru țară, adică cea imediată, venea de la dinamismul „revoluționar“ pe plan internațional al politicii Reichului. Apărarea ordinii stabilite la Versailles, consolidată ulterior prin pactele regionale încheiate în spiritul tratatelor din 1919, li s-a părut cel mai sigur mijloc de conservare a unității și integrității naționale. Iată cum exprima această convingere cel mai strălucit reprezentant al acestei școli de gândire și practică politică, Grigore Gafencu, în răspunsul pe care l-a dat în 1952 lui Pamfil Seicaru, unul din contestatarii cei mai înverșunați

ai politicii externe românești în anii care au precedat dezlănțuirea celui de-al doilea război mondial:

„Apărarea în comun a unor interese comune, potrivit unei concepții de ordine generală, e o metodă de politică externă care nu poate face minuni, dar care e totuși cea mai potrivită ca să ocrotească «siguranța» unei țări. Străduințele lui Titulescu, atât de crunt batjocorite azi de unii amatori de gândire politică, au dat greș, fiindcă în sprijinul unei idei juste nu au fost strânse din vreme forțele trebuincioase. Nimeni însă nu a fost în stare să propună o idee mai bună; iar atunci când de totalitarismul hitlerist, atât de străin de firea și de interesele noastre, am încercat să legăm unele filosofii autohtone, nu am izbutit decât să grăbim împlinirea unui cumplit și amar destin.“ (*Învățămintele istoriei*, „Destin“, 3, 1952, pag. 113). Astăzi încă, într-o variantă metamorfozată, aceea anume a interpretării actului de la 23 August, polemica continuă.

Războiul declanșat de Germania în toamna anului 1939 a răsturnat din temelii echilibrul internațional instaurat cu două decenii în urmă la Versailles. Gravitată de vârtejul acestor răsturnări, în ciuda încercărilor conducătorilor ei de a o menține în neutralitate, România a suferit grele amputări teritoriale la răsăritul, apusul și sudul granițelor sale, fiind atrasă de îndată în orbita puterii celui de al Treilea Reich. Europa echilibrului și a securității colective pe care încercaseră să o sprijine exponenții politicii externe a României în intervalul care a separat cele două războaie mondiale lăsa locul unei Europe a imperialismelor de esență totalitară dezlănțuite. Scena istorică se schimbă, protagoniștii vechilor realități ale vieții internaționale au lăsat locul unor noi interpreți, expresie și agenți ai situației modificate de pe urma acestor transformări. Scrisul istoric al lui Gheorghe Brătianu face acum un loc mai însemnat preocupărilor actuale decât în trecut, în primul rând apărării drepturilor istorice ale țării. *La Moldavie historique et ses frontières. La question roumaine en 1940*, urmată de *Deuxième mémoire sur la question roumaine en 1940. Le démembrement de la Roumanie ou un clearing territorial et démographique du Sudest de l'Europe, La Bessarabie. Droits nationaux et*

historiques, Origines et formation de l'unité roumaine, editate și în alte limbi de circulație internațională, sunt rezultatul străduințelor sale din acești ani de a apăra prin scrisul său dreptul la unitate națională a poporului român. Scrisul său i-a premers acțiunea; când a izbucnit războiul din răsărit, în 1941, el a îmbrăcat a doua oară haina militară în calitate de voluntar, participând la campaniile armatei române până dincolo de fluviul Nistru.

Evoluția războiului, cu alternanțele de victorii și înfrângeri ale celor două tabere care se înfruntau, dar al cărui curs a devenit evident în iarna anului 1942–1943, a îndreptat tot mai mult reflecția istoricului spre problema viitoarei formule de organizare a păcii și a locului României în această nouă ordine. Străduindu-se se încadreze problematica prezentului în dimensiunea istorică, Gheorghe Brătianu a inițiat un curs universitar intitulat *Formule de organizare a păcii în istoria universală*, care avea să alcătuiască materia unei lucrări astăzi încă inedită în cea mai mare parte a ei.

Formulele de echilibru sau federative și cele ierarhice sau hegemonice s-au alternat de-a lungul istoriei în soluționarea problemei păcii, constata istoricul. Cum avea însă să fie pacea care trebuia să urmeze prăbușirii Reichului și sfârșitul celui de-al doilea război mondial? Curând după încheierea războiului, dacă nu chiar înainte de sfârșitul său, evoluția evenimentelor a arătat din ce în ce mai limpede ce fel de pace avea să se instaureze în Europa după capitularea Germaniei. Născut din hegemonia sovietică, impusă tot mai apăsător popoarelor din Europa central-răsăriteană, „războiul rece“ a lăsat timp de decenii continentul împărțit în două vaste arii: cea a totalitarismului de model sovietic și cea a regimurilor democratice aflate sub protecția scutului puterii americane. Evoluție care a cuprins și România, redusă în curs de trei ani după actul de la 23 august la situația de stat dependent de U.R.S.S., guvernat de consilierii sovietici prin mijlocirea agenților puterii ocupante, conducătorii P.C.R. Înfrățuirea acestei evoluții a deschis calea celei mai îndelungate și sângeroase terori cunoscute în istoria țării care, între altele, a urmărit deliberat o politică de lichidare a elitelor naționale.

Printre victimele de frunte ale acestei evoluții s-a aflat și Gheorghe Brătianu. Suspendat de la catedră în 1947, supus regimului domiciliului obligatoriu, el a fost arestat în primăvara anului 1950 împreună cu foștii demnitari ai țării – deși el însuși nu îmbrăcase niciodată vreo dregătorie – și internat în închisoarea de la Sighetu Marmației, unde avea să-și dea sfârșitul trei ani mai târziu în condiții care și astăzi sunt insuficient lămurite, dar care neîndoielnic au fost o modalitate de asasinat.

Istorie și actualitate în gândirea și acțiunea lui Gheorghe I. Brătianu

Oricine urmărește în paralel opera istoricului Gheorghe Brătianu în domeniul istoriei românești și activitatea sa politică nu poate să nu observe remarcabila convergență sau chiar unitate de viziune și acțiune în desfășurarea celor două laturi esențiale ale activității sale publice.

În centrul concepției sale istorice, al opțiunii și acțiunii sale politice s-a aflat noțiunea de libertate. În opoziție cu interpretările deterministe, sociologizante ale istoriei, care câștigau teren în gândirea vremii sale, el a apărat ideea de individualitate a faptului istoric, a rolului personalității, a liberului arbitru, în desfășurarea proceselor istorice. Pentru el, istoria nu e succesiunea automată și necesară a unor situații predeterminate, ci împlinirea factorilor generali cu voința omului care acționează în acest cadru. Nu alta a fost viziunea sa ca om politic, dezvoltată în mediul de familie și politic în care s-a format. Libertatea în viața publică și în primul rând în domeniul activității economice s-a aflat permanent în centrul crezului său politic.

Libertatea individului dar și a sumei indivizilor care alcătuiesc *o națiune*. În trecutul românesc, caracterizat prin îndelungate dominații străine asupra unor părți însemnate ale teritoriului național și ale națiunii române, aspectul național al libertății s-a pus mai acut ca în numeroase alte cazuri de pe continentul european. De-a lungul întregii sale activități publice,

Gheorghe Brătianu s-a identificat cu efortul împlinirii și al refacerii unității naționale românești, adică cu crezul dreptului la libertate al tuturor românilor.

Între numeroasele sale scrieri în această chestiune centrală în opera sa istoriografică și participarea sa ca voluntar la campaniile de întregire și eliberare națională din 1916–1918 și 1941–1942, legătura e aceea a unei perfecte coerențe între gând istoric și acțiune politică. Entitățile naționale și stat sunt corelate în dezvoltarea societății europene, iar istoricul care a discutat în repetate rânduri problema națiunii în Evul Mediu și în epoca modernă cunoștea mai bine decât mulți alții însemnătatea acestei corelații și funcția esențială a statului ca factor proteguitor al națiunii. Întreaga sa acțiune politică s-a desfășurat în sensul consolidării statului român, în formula care a răspuns cel mai bine aspirației de libertate individuală și colectivă a poporului român, aceea a monarhiei constituționale. Deopotrivă obiect de reflecție istorică și preocupare de politică actuală a fost pentru Gheorghe Brătianu tema apărării națiunii și statului cu mijloacele politicii externe.

O atare coincidență între gândire și acțiune vine desigur, în sens imediat, din sfera reflecției, dar în chip decisiv și de departe ea este produsul unui irezistibil imperativ moral. Într-adevăr, Gheorghe Brătianu a fost nu numai un istoric a cărui operă, prea timpuriu curmată, l-a situat în rândurile dintâi ale istoriografiei naționale și europene; el a fost și o conștiință istorică în acțiune.

Forța exemplară a tipului uman superior pe care l-a reprezentat a fost produsul unui îngemănat imbold interior: *simțul datoriei*, desfășurat în spiritul unei *mari tradiții*. În gândirea sa istorică în domeniul istoriei românești ca și în acțiunea sa politică s-au împletit trei tradiții devenite indisolubile: cea a familiei căreia îi aparținea, cea a partidului cu care această familie s-a identificat, cea a statului român în împlinirea modernă a căruia rolul bunicului și al părintelui său a fost covârșitor. E ceea ce explică funcția centrală pe care tema *tradiției* a ocupat-o în gândirea și acțiunea sa. Într-un moment de iritare, provocat de conflictul cu un

grup de istorici din generația elevilor săi, Nicolae Iorga îl caracteriza astfel pe Gheorghe Brătianu: „Acest timid convins că are un mare drept părintesc și o mare misiune națională“ (V. Spinei, *op. cit.*, pag. 272). Dincolo de elementul de iritare, caracterizarea lui Nicolae Iorga cuprinde un mare adevăr. Acțiunea lui Gheorghe Brătianu s-a desfășurat rectiliniu pe direcția interesului național larg conceput în spiritul tradiției și al misiunii istorice asumate de familia sa. Sentimentul datoriei, sprijinit pe această tradiție, i-a inspirat deopotrivă forța de a rezista tentațiilor puterii, atunci când puterea s-a îndepărtat de rostul ei național tradițional, hotărârea de a-și expune viața pe câmpul de luptă când în joc se aflau interesele supreme ale națiunii și, mai presus de toate, tăria de a nu abdica de la crezul vieții sale atunci când a trebuit să plătească acest act de fidelitate cu prețul propriei sale existențe.

Unul din autorii puciului împotriva lui Hitler în iulie 1944, Henning von Tresckow, în ultima scrisoare adresată unui prieten, după eșecul acțiunii și în imediata așteptare a sfârșitului său, a aștemut pe hârtie următoarea reflecție: „Valoarea morală a omului se adeverește deplin când acesta se arată pregătit să-și sacrifice viața pentru a-și apăra convingerile.“ Sfârșitul tragic al lui Gheorghe Brătianu, acceptat cu supremă demnitate, a încununat traiectoria rectilinie a unui mare istoric și a unei conștiințe întruchipate și nealterate.

Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței Sălile GHEORGHE BRĂȚIANU

- Au fost vernisate la 19 iulie 1998 de Ana Blandiana, fondatoare a Memorialului Victimelor Comunismului și al Rezistenței, cu prilejul dechiderii celui de-al VI-lea simpozion care s-a ținut la Sighet.
- Expoziția a fost concepută cu ocazia centenarului nașterii lui Gheorghe Brătianu de către un grup de muzeografi de la Muzeul de Istorie Națională a României din București, condus de dr. Valeriu Leahu
- Designer – Ștefan Popa
- Obiectele care au aparținut lui Gheorghe Brătianu au fost donate Memorialului în anul 1999 de către fiica marelui istoric, doamna Maria Gh. Brătianu
- Bronzul „Marea Neagră”, dedicat lui Gheorghe Brătianu, a fost dăruit de sculptorul Ovidiu Maitec Memorialului Sighet în 2001
- Expoziția a fost cedată în custodie Memorialului Sighet de Muzeul de Istorie Națională a României căruia îi suntem recunoscători
- Vizitatorii Muzeului Memorial Sighet mai pot vedea celula în care a murit Gheorghe Brătianu (la etajul II), precum și Cimitirul Săracilor (la 2,5 kilometri în direcția Satu Mare), unde a fost îngropat, în aprilie 1953, într-un loc necunoscut, corpul lui Gheorghe Brătianu.

Lista fotografiilor expuse în sălile GHEORGHE I. BRĂȚIANU

1. Ion C. Brătianu (1821–1891), portret
2. Dimitrie Brătianu (1818–1892), portret
3. Ioan I. C. (Ionel) Brătianu (1864–1927), portret
4. Vintilă Brătianu (1867–1930), portret
5. Constantin I. c. (Dinu) Brătianu (1866–1950), portret
6. Gheorghe I. Brătianu (1898–1953), portret
7. „Citadela” Brătienilor de la Florica (Ștefănești), jud. Argeș
8. Conacul de la Florica: dormitorul lui I.C.Brătianu
9. Sarcophagele lui I.C. Brătianu și Ionel Brătianu din cripta funerară de la Florica
10. Imagine de ansamblu a Conacului
11. Portretul tatălui: marele om politic al României moderne, Ioan I. C. (Ionel) Brătianu
12. Portretul mamei: Maria Moruzzi
13. Gheorghe Brătianu împreună cu mama sa
14. ...copil
15. La Ruginoasa sub privirile atente ale bonei
16. Castelul de la Ruginoasa, Iași
17. Elev la Școala Pregătitoare pentru Ofțeri de Rezervă de la Iași alături de un coleg, în primăvara anului 1917
18. Sublocotenent în rezervă

19. Repetiție pentru deflarea absolvenților Școlii Pregătitoare pentru Ofțeri de Rezervă (Iași, 1917)
20. Elevi ai Școlii Pregătitoare de la Iași, pe câmpul de instrucție (aprilie 1917)
21. Iașii vechilor zidiri
22. „Casa Pogor” din Iași
23. Liceul Național din Iași
24. Casa Nicolae Iorga de la Vălenii de Munte
25. Nicolae Iorga, portret
26. Clădirea Universității „Alexandru Ioan Cuza” din Iași
27. Muzeului de Istorie Naturală
28. Placa de pe muzeu: „În această sală de ședințe a societății de medici și naturaliști s-a făcut la 1859, ziua de 3 ianuarie, alegerea premergătoare a lui Al. I. Cuza ca domnitor al Moldovei” (ianuarie 1909)
29. Gheorghe I. Brătianu, tânăr profesor universitar
30. Casa de pe strada Lățescu (azi, Pușkin) din Iași, unde a locuit în ultimii ani de profesorat la universitate
31. Gheorghe I. Brătianu alături de Nicolae Iorga la un congres internațional
32. Gheorghe I. Brătianu într-un grup de participanți la primul congres internațional de studii bizantine (București, 1924)
33. „Collège de France” din Paris, unde Gheorghe I. Brătianu a studiat în anii 1920–1921
34. Universitatea Sorbona din Paris, unde Gheorghe I. Brătianu a studiat în anii 1920–1921

35. Gheorghe I. Brătianu, portret
36. Charles Diehl, reputat bizantinolog, profesor al lui Gheorghe I. Brătianu
37. Vasile Pârvan (1882–1927), portret
38. Aula Universității din Iași
39. Gheorghe I. Brătianu, portret
40. Elena Brătianu, soția
41. Gheorghe I. Brătianu, membri ai familiei și ai guvernului la funeraliile lui Ion I. C. Brătianu (noiembrie 1927)
42. Gheorghe I. Brătianu împreună cu soția
43. Fotografie de familie: cu soția, Elena, copiii Maria, Ioana și Ion G. Brătianu
44. Gheorghe I. Brătianu la mare
45. ...cu copiii la mare
46. Participând la dezvelirea statuii lui Ion I. C. Brătianu realizată de Mestrovic
47. Împreună cu Petre Papacostea, av. Nicolae Ceaușescu, Elena Brătianu, Dora Ceaușescu, Iosefina Papacostea
48. Gheorghe I. Brătianu cu Petre Papacostea
49. Institutul de Istorie Universală “Nicolae Iorga”
50. Locuința din strada Popa Chițu nr. 26, București
51. Gheorghe I. Brătianu la începutul celui de-al cincilea deceniu: ultima fotografie
52. Colaj de fotografii cu imagini din închisoarea Sighet
53. Plenul Academiei Române (1941)

54. Gheorghe I. Brătianu, portret
55. Gheorghe I. Brătianu în uniformă
56. Gheorghe I. Brătianu cu ofițerii camarazi din divizionul de artilerie
57. Moment din campania basarabeană
58. În prezidiul unei întruniri politice alături de mareșalul Alexandru Averescu
59. La reunificarea liberalilor, în ianuarie 1938

Lista documentelor expuse în sălile GHEORGHE I. BRĂȚIANU

1. Extras din registrul Stării Civile Ruginoasa „*pentru născuții pe anul o mie opt sute nouăzeci și opt*”
2. Jurământul depus în armată
3. Scrisoare adresată comandantului Regimentului 2 Artilerie București prin care Brătianu cerea să fie recrutat
4. Consimțământul lui Ion I.C. Brătianu pentru înscrierea fiului său în armată (14 august 1916)
5. Foaia calificativă a elevului Gheorghe I. Brătianu de la Școala Militară de Artilerie, Geniu și Marină, anul școlar 1916–1917
6. Tabel cu notele *elevului plutonier TR. Gheorghe I. Brătianu, absolvent al Școlii Pregătitoare* (5 mai 1917)
7. Scrisoare adresată de Gheorghe I. Brătianu tatălui său (Iași, 21 octombrie 1915)

8. Scrisoare a lui Gheorghe I. Brătianu trimisă din Paris către Tanti Bi (14 iulie 1921)
9. Fragment din discursul de recepție de la Academia Română (26 mai 1943)
10. Dedicatie dată de Gheorghe I. Brătianu lui Șerban Papacostea: „*Cu cele mai bune urări pentru o activitate istorică promițătoare*”
11. Colaj cu tăieturi din ziarul *Mișcarea* din anii '30
12. Relatări despre activitatea politică a lui Gheorghe I. Brătianu primite de Carol al II-lea de la prof. Ioan Sângeorgiu, informator al Casei Regale (5 decembrie 1934, 10 ianuarie 1935, 26 aprilie 1935)
13. Manifestul Partidului Național-Liberal semnat de Gheorghe I. Brătianu și publicat în *Mișcarea* din 2 decembrie 1937
14. Fragment din articolul de debut în *Revista Istorică* a lui Gheorghe I. Brătianu, *Oaste moldovenească acum trei veacuri (Încercări de studii privitoare la vechile oștiri românești)*
15. *Revista Istorică. Dări de seamă, documente și notițe*. Publicată supt auspiciile Casei Școalelor de Nicolae Iorga, Editura Casei Școalelor, Anul II, nr. 3-6, București, martie – iunie 1916 (pagina de titlu)
16. Gheorghe I. Brătianu, *Concepțiunea actuală a istoriei medievale. Lecție de deschidere a cursului de istorie universală cu un apendice bibliografic*, Editura Cultura Națională, București, 1924 (pagina de titlu)
17. Pagina de titlu a tezei complementare prezentată de Gheorghe I. Brătianu la susținerea doctoratului: *Actes notaires génois de Péra et de Caffa de la fin du treizième siècle (1281-1290)*, Cultura Națională, Bucarest, 1927

18. Gheorghe I. Brătianu, *Les problèmes des frontières russo-roumaines. Pendant la guerre de 1877-1878 et au congrès de Berlin*, Editura Cartea Românească, București, 1928 (pagina de titlu)
19. Pagina de titlu a tezei de doctorat susținută la Sorbona în mai 1929, editată în același an în Franța: *Recherches sur le commerce génois dans la Mer Noire au XII-ème siècle*, Paris, *Librairie Orientaliste Paul Geuthner* 1929
20. Gheorghe I. Brătianu, *Privilèges et franchises municipales dans l'empire byzantin*, Ed. *Librairie Orientaliste Paul Geuthner*, 1936 (pagina de titlu)
21. Gheorghe I. Brătianu, *Une énigme et un miracle historique: le peuple roumain*, Bucarest, 1937 (pagina de titlu)
22. Gheorghe I. Brătianu, *Une nouvelle histoire de l'Europe au moyen age*, Bucarest, *Fondation Regele Carol I*, 1937 (pagina de titlu)
23. Gheorghe I. Brătianu, *Etudes byzantines d'histoire économique et sociale*, Ed. *Librairie Orientaliste Paul Geuthner*, 1938 (pagina de titlu)
24. Gheorghe I. Brătianu, *Les origines du peuple Roumain: les données archéologiques*, Bucarest, 1939 (pagina de titlu)
25. Gheorghe I. Brătianu, *Théorie et réalité de l'histoire Hongroise*, Bucarest, *Institut des Sciences Morales et Politiques*, 1940
26. Gheorghe I. Brătianu, *Deuxième mémoire sur la question roumaine en 1940*, *Les Editions Dacia*, Bucarest, 1941 (pagina de titlu)
27. Gheorghe I. Brătianu, *La Moldavia e le sue frontiere storiche*, *Edizioni Dacia*, Bucarest, 1941 (pagina de titlu)

28. Gheorghe I. Brătianu, *Roumanie et Hongrie. Considerations démographiques et économiques*, Bucarest, 1942 (pagina de titlu)
29. Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice, Seria III, Tomul XXV, Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică a descălecatului Țării Românești în lumina nouălor cercetări*, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului. Imprimeria Națională, București, 1942 (pagina de titlu)
30. Gheorghe I. Brătianu, *O enigmă și un miracol istoric: poporul român, Fundația pentru Literatură și Artă „Regele Carol II”* (pagina de titlu)
31. Gheorghe I. Brătianu, *Origines et formation de l'unité roumaine*, Bucarest, *Institute d'histoire Universele “N. Iorga”*, 1943 (pagina de titlu)
32. Academia Română. Discursuri de recepțiune – Discurs rostit de Gheorghe I. Brătianu, *N. Iorga, istoric al românilor*, la 26 mai 1943, cu răspunsul lui Alexandru Lapedatu (3 pagini)
33. Fragment din Răspunsul lui Alexandru Lapedatu (1 pagină)
34. Gheorghe I. Brătianu, *La Bessarabie – droits nationaux et historiques*, Bucarest, 1943
35. Gheorghe I. Brătianu, *Rumänische einheit*, Bukarest, 1944 (pagina de titlu)
36. Prima pagină din discursul lui Gheorghe I. Brătianu în ședința din 23 martie 1945 a Academiei în *Analele Academiei Române*. Memoriile secțiunii istorice, Seria III, Tomul XVII, *O nouă mărturie (1277) despre un voivodat moldovenesc în veacul al 13-lea*
37. Analele Academiei Române. Memoriile secțiunii istorice, Seria III, Tomul XXVII, Gheorghe I. Brătianu, *Roman și Vlachata în tradiția istorică a descălecatului Moldovei*, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului. Imprimeria Națională, București, 1945 (pagina de titlu)

38. Gheorghe I. Brătianu, *Tradiția istorică despre întemeierea statelor române*, București, 1945 (pagina de titlu)
39. *Analele Academiei Române*. Memoriile secțiunii istorice, Seria III, Tomul XXIX, Gheorghe I. Brătianu, *Două veacuri de la reforma lui Constantin Mavrocordat 1746–1946*, Monitorul Oficial și Imprimeriile statului. Imprimeria Națională, București, 1947 (pagina de titlu)
40. Gheorghe I. Brătianu, *La Mer Noire. Des origines de la conquete ottomane*, Societas Academica Dacoromana, Acta Historica, Tomus IX, Monachii, 1969 (pagina de titlu)
41. Gheorghe I. Brătianu, *Sfatul domnesc și adunarea stărilor în principatele române*, Ed. Evry, Compagnie Française d'Impression, 1977 (pagina de titlu)

Lista obiectelor expuse în sălile GHEORGHE I. BRĂȚIANU

Obiecte care au aparținut lui Gheorghe I. Brătianu și au fost trimise soției în 1956, la trei ani după moartea în închisoarea din Sighet.

Portmoneu conținând:

- Carte de rugăciune
- Medalie cu Sf. Gheorghe, pe o parte, și Sfinții Constantin și Elena, pe cealaltă
- Relicvă a Sfintei Tereza din Lisieux
- Cravată
- Bretele

- Guler astrahan
- Bască

„**Marea Neagră**”, bronz închinat de sculptorul Ovidiu Maitec operei cu același nume a lui Gheorghe I. Brătianu

Ediția princeps a lucrării: *Origines et formation de l'unité roumaine*, Bucarest, Institut D'Histoire Universelle „N. Iorga”, 1943

FOTOGRAFII ȘI DOCUMENTE DIN MEMORIALUL SIGHET

Fotografia 1: Gheorghe I. Brătianu, fotografia de academician a marelui istoric

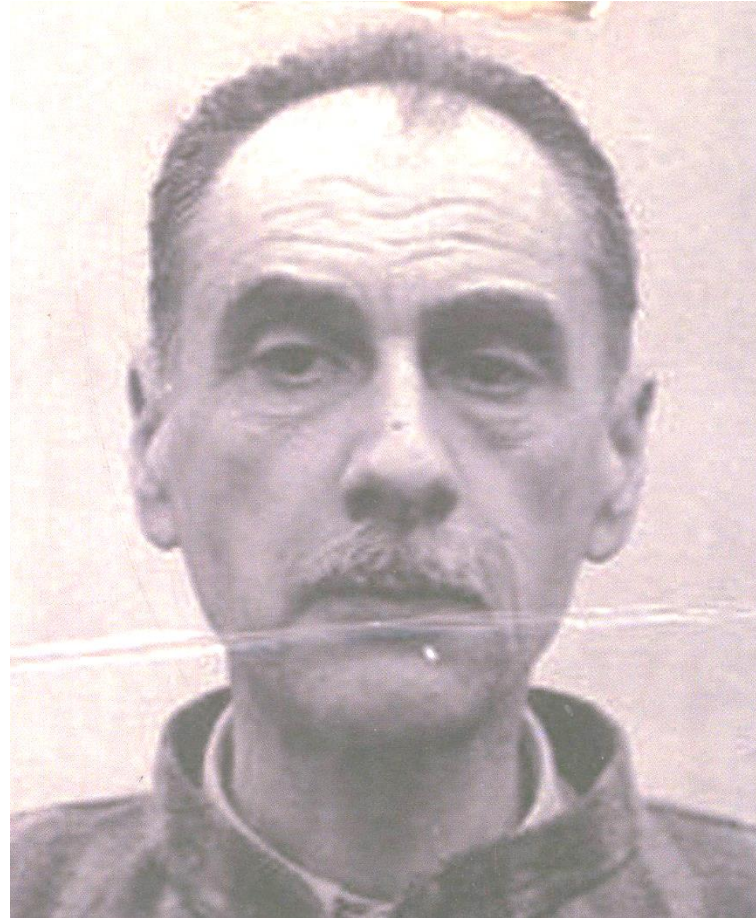
*Fotografia 2: Elena și Gheorghe Brătianu cu copiii
Maria, Ion și Ioana*

Fotografia 3: familia Brătianu cu copiii

Fotografia 4: Maria, Ion și Ioana, plecând la studii în străinătate, conduși la gară de tatăl lor, fără să știe că se văd pentru ultima oară.

Fotografia 5: Gheorghe Brătianu în zeghe

Fotografia 6: Celula în care a murit Gheorghe I. Brătianu la închisoarea de la Sighet

DOSAR INTOCMIT DE : (unitatea)		CATEGORIA PENALĂ	Nr. MATRICOL
PENITENCIARUL <i>SIGHET</i>		FIȘA MATRICOLĂ PENALĂ	
LOCUL ȘI DATA TRANSFERĂRII		Numele <i>BRATIANU</i> prenumele <i>GHEORGHE</i>	
		porecla	
		Născut în anul <i>1898</i> luna <i>I</i> ziua <i>28</i>	
		comuna <i>RUGINOASA</i> raionul <i>PAȘCANI</i> reg. <i>IASI</i>	
		fiul lui <i>ION</i> și al <i>MARIA</i>	
		Domiciliat în com. <i>BUCUREȘTI</i> strada <i>Biserica POPACHITU</i>	
		nr. <i>26</i> raionul <i>Mai</i> regiunea <i>Buc.</i>	
		Ocupația la data arestării	
		Ocupația în trecut	
		Ultimul loc de muncă	
		Localitatea	
		Averea la data arestării	
		Averea în trecut	
		Ocupația părinților în prezent	
		Ocupația părinților în trecut	
		Originea socială	
		Studii	
		specialitatea	
		Cetățenia	
		naționalitatea	
		Starea civilă <i>căsătorit</i> numele soț <i>Elena</i>	
		Copii : băieți <i>1</i> fete	
		Apartenența politică la data arest.	
		Apartenența politică în trecut	
		Serviciul militar : ctg. gradul	
		Unitatea căruia aparține	
ANTECEDENTE PENALE			
Semnătura deținutului și amprenta	Arestat de : <i>MAJ București</i>	Fișa întocmită de :	
	La data de : <i>6.V.1950</i>	Comandant, (ștampila)	
	Depus ca : $\frac{\text{Prev.}}{\text{Cond.}}$ la data :	Șef Gr. evidență	

Fotografia 7: Fișa de încarcerare

CONȚINUT		IMATRICULAT IN ZIUA DE :			PRIMIT DE LA :						
Nr. mand. și instanța care l-a emis	Nr. hotărârii judecăt. și instanța care a pronunțat-o	Fapta comisă art., codul sau legea în care se încadrează	Durata și felul pedepsei	Comutări, reduceri, grațieri, adăugiri, comutări și contopiri	Data începerii pedepsei			Data expirării pedepsei			
					Anul	LUNA	Ziua	Anul	LUNA	Ziua	
Descrierea pe scurt a faptei :											
Descrierea pe scurt a faptei :											
Descrierea pe scurt a faptei :											
Descrierea pe scurt a faptei :											
OBSERVAȚII											
Prevenit pe baza mand. de arestare nr. din emis de :											
Pentru faptul de : art. descrierea pe scurt a faptului											
..... trimis în judecată la data de :											
Trecuți la condamnări în ziua de : cu mandatul nr.											
I EȘ I R I P R O V I Z O R I I											
Ridicat de :				Reprimit :							
Ridicat de :				Reprimit :							
Ridicat de :				Reprimit :							
Ridicat de :				Reprimit :							
Evadat la data de :				Prins din evadare la :							
IEȘIRI DEFINITIVE <i>27.04.1953 decedat si are actul de deces Nr. 131 din</i>											
<i>20. VII. 1957 al Statului Pop. Unis. Sigheș -</i>											

Fotografia 8: „Actul de moarte” întocmit în 1957, cu patru ani și câteva luni după decesul lui Gh. I. Brătianu

Fotografia 9: Detaliu din sălile „Gheorghe I. Brătianu

Fotografia 10: Obiecte personale ale marelui istoric, donate Memorialului de la Sighet de fiica sa, Maria Brătianu.

Fotografia 11: Bronz de Ovidiu Maitec purtând, în semn de omagiu, titlul cărții lui Gh. I. Brătianu „Marea Neagră”

Fotografia 12: Gheorghe I. Brătianu

